

VOOR VERANDERING

VERKIEZINGSPROGRAMMA
EUROPESE VERKIEZINGEN 2019

GROENLINKS

INHOUD

VOOR VERANDERING	3
1. EEN EUROPA VAN WELVAARTSSTATEN	8
2. EEN GROEN EUROPA	14
3. EEN EUROPA VAN BURGERS	21
4. EUROPA ALS WERELDSPELER	28
PROGRAMMAPUNTEN BIJ EEN EUROPA VAN WELVAARTSSTATEN	34
PROGRAMMAPUNTEN BIJ EEN GROEN EUROPA	43
PROGRAMMAPUNTEN BIJ EEN EUROPA VAN BURGERS	57
PROGRAMMAPUNTEN BIJ EUROPA ALS WERELDSPELER	69
COLOFON	82

VOOR VERANDERING

DE EUROPESE UNIE IS ONMISBAAR. EEN GEBIED VAN VREDE EN VEILIGHEID WAAR MENSEN VRIJ KUNNEN REIZEN. WAAR MENSEN KUNNEN WERKEN, ONDERNEMEN EN LEREN ZONDER GRENZEN. JE KUNT OP VAKANTIE NAAR SPANJE ZONDER GELD TE WISSELEN OF JE PASPOORT TE LATEN ZIEN, OF ZONDER MOEITE EEN SEMESTER STUDEREN IN BERLIJN. EUROPA IS ONS THUIS.

Op dit moment lijkt de Europese Unie voor de mensen die er wonen vanzelfsprekend. Maar dat wat in al die jaren door samenwerking is opgebouwd, kan ook weer worden afgebroken. De Europese Unie staat op een keerpunt. Blijft Europa streven naar verenigde vooruitgang, of valt de Unie uit elkaar? De dreiging komt deels van buiten: aan de overkant van de oceaan zit een onberekenbare president. Aan de oostgrens van de Unie stelt Poetin zich steeds agressiever op. De macht van China groeit. Maar de dreiging komt ook van binnenuit. Groot-Brittannië verlaat de EU. We zien in veel lidstaten van de Unie de opkomst van een autoritair populisme. In het hart van de Unie vallen autoritaire leiders de vrije pers en onafhankelijke rechters aan.

Wij nemen deze dreiging serieus, vragen ons af waar die vandaan komt, maar we leggen ons er niet zomaar bij neer. Het is veel te gemakkelijk om 'Brussel' de schuld te geven van alle onzekerheid waar burgers last van hebben. Maar we moeten ook erkennen dat er in de EU wel degelijk het nodige mis is gegaan. Te lang heeft in Europa het idee geheerst dat er geen alternatief is voor de macht van multinationals, dat er geen alternatief is voor marktwerking en geen alternatief voor botte bezuinigingen.

DE HUIDIGE KOERS VAN EUROPA

Grote bedrijven en banken hebben vrij spel gekregen. Multinationals konden regeringen tegen elkaar uitspelen. Overheden voelden zich genoodzaakt om bedrijven te paaien met lagere belastingen. De winsten van bedrijven stijgen, de lonen van werknemers blijven achter, vaste banen worden schaarser en schaarser.

De Europese Unie heeft de grenzen tussen landen geslecht. Maar zonder nieuwe, sociale en ecologische grenzen profiteren met name de bedrijven hiervan. Nu het economisch goed gaat, groeien de winsten van bedrijven, toen het slecht ging betaalden de burgers de rekening. De EU legde botte bezuinigingen op en wakkerde zo werkloosheid aan. De Unie dwong marktwerking en privatisering af. Zo werd de publieke sector overal uitgehold.

Deze neoliberale invulling van de Europese Unie is natuurlijk niet uit de lucht komen vallen. Ze is het product van welbewuste politieke keuzes van rechtse politici. Politici voor wie winst, concurrentie en groei alles zijn. Zij kiezen voor een Europa dat de belangen van bedrijven dient in plaats van de belangen van mens en milieu. Zij staan voor het Europa van ieder voor zich. Een Europa waarin economische belangen boven sociale en ecologische belangen gaan.

EEN NIEUW EUROPA

Wij kiezen voor een andere EU. Wij kiezen voor een Europa dat wel werkt voor mens en milieu. Een Unie die burgers beschermt tegen de grillen van globalisering. Een Unie die klimaatverandering effectief aanpakt. Die politieke vrijheid beschermt. En die zich wereldwijd inzet voor mensenrechten en vrede.

Als Europese landen delen we een aantal fundamentele uitgangspunten: de democratische rechtsstaat, burgerrechten, de gelijke behandeling van man en vrouw, de bescherming van minderheden. Deze principes zijn geen menu waaruit landen kunnen kiezen. Landen die zich willen aansluiten bij de Europese Unie moeten zich hieraan houden. Landen die lid zijn van de Unie mogen zich hier niet aan onttrekken.

Europese samenwerking is urgenter en noodzakelijker dan ooit. De EU is een economische grootmacht die gezamenlijk het verschil kan maken in de strijd tegen klimaatverandering.

Alleen door samen te werken kunnen we de race to the bottom tegengaan en multinationals dwingen om eerlijk belasting te betalen. En alleen samen zijn we in staat wereldwijd een missie voor vrede en rechtvaardigheid uit te dragen.

De schoonheid van de Europese Unie is ook juist haar diversiteit. Niet alles hoeft op het Europese niveau geregeld te worden. Er is veel wat gemeenten, regio's, landen beter zelf kunnen doen. Onderwijs, zorg en woningbouw kunnen prima nationaal worden geregeld. Europese regels moeten landen niet dwingen zich te onderwerpen aan een logica van marktwerking en concurrentie. De Europese Unie moet pal staan voor het Europese sociale model met sterke publieke voorzieningen.

Wij kiezen voor Europa, maar dan wel een Europa met een andere politieke koers. Te lang hebben dezelfde politieke partijen de dienst uit gemaakt. Te lang heeft het idee geleefd dat wat goed is voor multinationals goed is voor mensen. Te lang is gedacht dat het milieu geen grenzen mag stellen aan de markt. Wij breken met dat oude Europa en maken een begin met een nieuw Europa. Wij geven een progressief, Europees antwoord op de grote vragen van onze tijd. Dat betekent dat wij kiezen voor vier radicale koerswijzigingen.

1 EEN EUROPA DAT WERKT VOOR MENSEN

Ons Europa breekt met de politiek van marktwerking en bezuiniging. De Europese Unie geeft landen de mogelijkheid om te investeren in een schone economie en een eerlijke samenleving, ook als het tegenzit. Door belastingontwijking van multinationals aan te pakken, zorgen we ervoor dat iedereen zijn eerlijke deel betaalt. Zo dragen we bij aan een gebalanceerde begroting. Door banken aan banden te leggen voorkomen we een volgende financiële crisis. Ons Europa strijdt tegen oneerlijke concurrentie op de arbeidsmarkt. En voor gelijk loon voor gelijk werk, voor mannen en vrouwen.

2 EEN EUROPA DAT DRAAIT OP ZON EN WIND

Ons Europa breekt met de oude economie. De economie die olie en grondstoffen uit de grond haalt, gebruikt en dan achterlaat als afval of uitstoot. De Europese Unie wordt een Unie van Zon en Wind. Een Unie die de wereld de weg wijst naar energiebesparing en schone energie. Een Unie waar we met snelle en comfortabele treinen internationaal reizen. Ons Europa is de stuwende kracht achter een snelle en eerlijke overgang naar een groene economie. Dan kunnen onze kinderen opgroeien in een wereld met schone lucht en gezonde natuur.

3 EEN EUROPA DAT IN DE BRES SPRINGT VOOR BURGERRECHTEN

Ons Europa komt op voor haar waarden. Europa beschermt de democratie, de rechtsstaat, de vrijheid van meningsuiting en het recht op privacy. Ons Europa beschermt tegen terroristen die onze samenleving willen ontwrichten. Tegen autoritaire politici die de pers aan banden leggen en rechters die hun onwelgevallig zijn ontslaan. Tegen techgiganten die ons blootstellen aan manipulatieve algoritmen. Ons Europa geeft alle burgers gelijke kansen en beschermt hen tegen discriminatie en achterstelling.

4 EUROPA ALS VEILIGE HAVEN VOOR VLUCHTELINGEN

Ons Europa geeft een menselijk antwoord op de komst van migranten aan haar grenzen. Asielzoekers moeten kunnen rekenen op een eerlijke en snelle afhandeling van hun asiel-aanvraag. Ze mogen niet teruggezonden worden naar autoritaire regimes. We bestrijden armoede, onzekerheid en uitzichtloosheid in Afrika. Ons Europa voorkomt dat mensen geen andere uitweg zien dan in zee gaan met mensensmokkelaars.

EEN BEWEGING VOOR VERANDERING

In het Europees Parlement heeft GroenLinks samen met onze groene bondgenoten al veel successen weten te boeken: Europese wetten geven burgers zeggenschap over de persoonsgegevens die techgiganten verzamelen. Bestrijdingsmiddelen die zware schade toebrengen aan onze natuur zijn met Europese regels verboden. Belastingontduiking door grote bedrijven wordt aan banden gelegd. Dit zijn slechts eerste stappen. Het Europees Parlement is dé plek om te strijden voor een Europa dat werkt voor iedereen.

Met jouw steun, bouwen wij deze progressieve beweging uit. Met jouw steun, krijgen we meer groene, linkse en progressieve vertegenwoordigers in het Europees Parlement. Met jouw steun, smeden we nieuwe bondgenootschappen om in Europa te strijden voor verandering.

PRIORITEITEN

Onze acht prioriteiten voor de komende vijf jaar zijn:

- 1 BELASTINGEN** De Europese Unie gaat belastingontwijking en belastingconcurrentie tegen. Daarom komt er een Europees minimumbelastingtarief voor bedrijfswinsten.
- 2 SCHONE ENERGIE** Er gaat geen publiek geld naar fossiele brandstoffen. Alle kolencentrales moeten uiterlijk 2030 sluiten.
- 3 GRONDRECHTEN** Waar lidstaten grondrechten en democratische beginselen schenden, geeft de Europese Commissie actiever steun aan maatschappelijke bewegingen die zich hier tegen verzetten. Een land dat grondrechten systematisch schendt, verliest controle over Europese fondsen.
- 4 GEMEENSCHAPPELIJK ASIEL- EN MIGRATIEBELEID** De EU staat voor een rechtvaardig, humaan en voorspelbaar asiel- en migratiebeleid waarin lidstaten toelatingsprocedures op elkaar afstemmen, de lasten van opvang en verblijf eerlijk verdelen en de terugkeer van wie niet mag blijven gezamenlijk organiseren.
- 5 PUBLIEKE SECTOR** De Europese Unie stopt met het opleggen van marktwerking aan de publieke sector. Er komen uitzonderingen op de Europese aanbestedingsregels voor onder andere lokale zorg die gemeenten inkopen en voor het basis- en voortgezet onderwijs.
- 6 INTERNATIONALE TREINEN** Er komt een EU-spoorplan dat de hoofdsteden van de lidstaten rechtstreeks en snel met elkaar verbindt. Vliegverkeer over afstanden van minder dan 750 kilometer wordt maximaal ontmoedigd en uiteindelijk uitgebannen.
- 7 DIGITALE MARKT** De Europese Commissie grijpt in om de monopolies op de digitale markt open te breken om zo vrije en open communicatie tussen burgers te garanderen en nieuwkomers een kans te geven. De mededingingsregels worden herzien zodat beter kan worden opgetreden tegen marktmisbruik van gebruikersgegevens.
- 8 HANDELSVERDRAGEN** De EU sluit alleen handelsverdragen die bijdragen aan het behalen van de Duurzame Ontwikkelingsdoelen van de Verenigde Naties en de klimaatdoelstellingen die zijn gesteld in het Akkoord van Parijs.

1. EEN EUROPA VAN WELVAARTSSTATEN

DE EUROPESE GEMEENSCHAPPELIJKE MARKT HEEFT WELVAART, WELZIJN EN WERK-GELEGENHEID IN EUROPA LATEN GROEIEN. OOK IN NEDERLAND. MAAR DE WELVAART IS HELAAS NOG TE ONGELIJK VERDEELD, TUSSEN LANDEN ÉN BINNEN LANDEN. VEEL EUROPEANEN ZAGEN HUN INKOMEN NIET STIJGEN IN HET AFGELOPEN DECENNIUM VAN CRISIS.

De gevestigde partijen waren tijdens de crisis de drijvende kracht achter botte bezuinigingen en harde hervormingen. Dat maakte de crisis dieper en langer. De economie groeit nu weer. Maar wie verder kijkt dan groei alleen ziet de diepe wonden van de crisis. Het verschil in vermogen tussen de haves en have-nots groeit. In Spanje en Griekenland zien veel jongeren geen toekomst meer in hun eigen land. Te veel Europeanen hebben tegen hun wil een tijdelijk contract.

Dit is het gevolg van politieke keuzes. Keuzes van de gevestigde partijen en hun geloof in marktwerking, concurrentie en deregulering. De Europese Unie moet burgers juist beschermen tegen de grillen van globalisering. De lidstaten zijn elk afzonderlijk niet in staat om techgiganten te belasten. Individueel zijn ze niet in staat om zich tegen oneerlijke handelspraktijken te wapenen. Of om de macht van banken aan banden te leggen.

Wij kiezen voor een ander Europa. Een Europa dat de belofte van welvaart, werk en welzijn voor iedereen waarmaakt. Een Europa dat het unieke Europese sociale model verdedigt en versterkt. Wij kiezen voor een Europa dat de macht van multinationals aan banden legt. Voor een Europa waar werknemers zich ook in het digitale tijdperk fatsoenlijk beschermd weten. Voor een stabiele en sociale muntunie. Met een financiële sector die dienstbaar is aan de maatschappij.

BELASTINGONTWIJKING AANPAKKEN

Multinationals profiteren van publieke voorzieningen zoals goed opgeleide werknemers en goede infrastructuur. Veel multinationals betalen nauwelijks belastingen in de landen waar ze geld verdienen. Ze stullen hun winst in exotische belastingparadijzen in plaats van dit productief te investeren. Bovendien, in de Europese interne markt kunnen bedrijven zich overal vestigen. De landen van de Europese Unie zijn daarom met elkaar in concurrentie om grote bedrijven te lokken. Ze bieden hen onder meer lage belastingtarieven en routes om belasting te ontwijken. Werknemers, consumenten en het midden- en kleinbedrijf dat wél netjes hun

belasting afdragen in tijden van crisis, betalen zo de prijs voor deze belastingontwijking. Dit tast het vertrouwen van mensen in de politiek aan.

Wij accepteren niet langer dat multinationals hun belastingplicht ontlopen. We hebben een sterke Europese hand nodig om ervoor te zorgen dat alle bedrijven eerlijk belasting betalen. De meest in het oog springende routes voor belastingontwijking zijn de afgelopen jaren aangepakt. Nu willen wij doorpakken: in plaats van concurrentie tussen landen, gaan we samenwerken om grip te krijgen op de grootste belastingontwijkers. Daarom komt er één minimumtarief voor de vennootschapsbelasting in heel Europa. De economische macht van de Europese Unie is sterk genoeg om de Bahama's, Panama of Jersey te dwingen hun perverse belastingregimes op te geven. De Europese Unie maakt het onmogelijk voor bedrijven om hun winsten naar of via belastingparadijzen weg te sluizen. Door belastingontwijking Europees aan te pakken, krijgen de lidstaten belastinginkomsten om sociaal beleid te voeren.

EEN STERKE PUBLIEKE SECTOR

Onze Europese Unie is een unie van welvaartsstaten. Ieder land heeft een eigen sociaal stelsel dat historisch gegroeid is. De verschillen tussen de landen zijn het gevolg van voorkeuren van burgers in die landen. Een socialer Europa betekent geen Europese welvaartsstaat, maar een EU die globalisering reguleert en daarmee de ruimte schept voor lidstaten om sociale zekerheid en sociale voorzieningen te verbeteren. De Europese Unie gaat in haar eigen beleid, van handel tot interne markt, sociale uitkomsten vooropzetten.

Nu streeft de Europese Unie ernaar zo veel mogelijk barrières voor één Europese binnenmarkt weg te nemen. Daar profiteren bedrijven van maar burgers niet. Sterker nog, het streven naar een Europese markt, zit landen vaak in de weg om goede sociale voorzieningen te onderhouden. De interne markt is geen doel op zich, maar een middel. Wij willen af van Europees beleid dat de lidstaten dwingt tot steeds meer marktwerking in de publieke sector: op de woningmarkt, in de zorg en in het onderwijs. We zonderen kleinere en lokale diensten uit van Europese aanbestedingsregels. Lidstaten die hun zorg of openbaar vervoer in publieke handen willen houden of brengen, beschermen we tegen marktregels. Verdere verdieping van de interne markt moet scherp worden getoetst op sociale effecten.

GELIJK LOON VOOR GELIJK WERK

Het is een uitzonderlijke verworvenheid dat Europeanen de vrijheid hebben om te wonen, werken en studeren in de lidstaat van hun keuze. Er is nog veel te winnen bij betere erkenning van diploma's en het makkelijker meenemen van sociale zekerheid over de grens.

Maar het verdwijnen van de Europese binnengrenzen kent een belangrijke keerzijde. Werkgevers misbruiken het vrij verkeer van diensten om te concurreren op arbeidsvoorwaarden. Het is ongewenst dat Portugese werknemers in Nederland een weg aanleggen tegen een lager

loon dan Nederlandse werknemers: dat is oneerlijk voor hén en voor Nederlandse werknemers die zo weggeconcentreerd worden. Bij een Europese ruimte voor diensten en werknemers horen duidelijke Europese afspraken. Zo moeten werknemers die in hetzelfde land werken voor gelijk werk gelijk loon verdienen. Je nationaliteit of uit welk land het bedrijf komt waar je in dienst bent, mag er niet toe doen. Er zijn nu al belangrijke stappen gezet met het aanscherpen van de detacheringsrichtlijn. Die Europese wetten moeten wel gehandhaafd worden. De transportsector mag daarbij niet worden uitgezonderd. Het principe 'gelijk loon voor gelijk werk' moet natuurlijk ook gelden voor de beloning van mannen en vrouwen.

De economie verandert snel. We zien de opkomst van online platforms die mensen laten werken zonder fatsoenlijke bescherming. De Europese Unie moet het voortouw nemen om werknemersrechten te garanderen in deze nieuwe digitale economie. Voor postbusbedrijven, die geen ander doel dienen dan het omzeilen van arbeidsvoorwaarden, is geen plaats in ons Europa.

DE BANKEN AAN BANDEN

In het afgelopen decennium hebben casinokapitalisten Europa naar de rand van de afgrond gebracht. Bankiers namen grote risico's. Toen het kaartenhuis instortte, dreigde grote banken failliet te gaan. Europese lidstaten hielden ze overeind en staken zichzelf diep in de schulden. Hierdoor werden sociale voorzieningen wegbezuinigd en gingen de lasten voor burgers om-

hoog. Om de stabiliteit van de euro en onze economie te verzekeren, moeten we de macht van de banken aan banden leggen. Grote banken en financiële bedrijven moeten worden opgeknipt en er moet een scheiding komen tussen banken met een nutsfunctie en zakenbanken.

Een stabiele muntunie vereist scherpere regels voor de financiële sector. Met de bankenunie zijn er stappen gezet, maar er moet nog veel gebeuren. Wereldwijd staan de schulden weer op recordhoogte. We moeten garanderen dat paniek op de financiële markten niet meer kan overslaan naar onze economie.

Banken moeten minder risico's nemen en hogere buffers opbouwen. Banken mogen nooit too big to fail zijn. Als ze falen, moeten banken op een geloofwaardige manier failliet kunnen gaan. De financiële sector moet daar zelf geld voor opzij zetten. Met strenge regels voorkomen we dat banken teveel risico's nemen en de financiële markten zeepbellen creëren die, wanneer zij uiteenspatten, de rest van de economie destabiliseren.

Een kleinere, diversere en beter gereguleerde financiële sector wordt dienstbaar aan de reële economie. We stimuleren dat pensioenfondsen en verzekeraars hun vermogens investeren met respect voor mens en milieu. Europa neemt het voortouw in de wereld om de financiële verschuiving van fossiel naar duurzaam te versnellen. Investeringen in de lange termijn worden beloond, speculatie wordt ontmoedigd.

EEN SOCIALE, STABIELE EN DEMOCRATISCHE EUROZONE

Sinds de crisis is de euro een splijtzwam binnen de Europese Unie geworden. De gevestigde politici kozen voor een politiek van schuld en boete om de crisis aan te pakken. Rechtse regeringen plaatsten de belangen van hun banken boven het welzijn van mensen. Schuldeisers en schuldenaars kwamen lijnrecht tegenover elkaar te staan. Het gebrek aan saamhorigheid versterkte de financiële paniek. Investeerders en spaarders trokken massaal weg uit zuidelijke landen. Zo ontstond daar een steeds diepere negatieve spiraal van werkloosheid en onzekerheid. De zuinige en harde lijn van Europese leiders leidde uiteindelijk tot hoge sociale kosten, onnodige verliezen en afkeer van burgers tegen de gezamenlijke munt.

Wij kiezen voor een stabiele, sociale en democratische muntunie. Een muntunie die de belangen van burgers dient in plaats van banken en bedrijven. Een muntunie die voldoende ruimte biedt voor eigen keuzes van landen maar door het gezamenlijk delen van risico's ook voorkomt dat landen door markten naar de afgrond worden gedreven. Een muntunie waarin de economie beschermd wordt tegen de onvoorspelbare en ondemocratische macht van financiële markten.

De huidige begrotingsregels zijn te complex, te veel gericht op de korte termijn en economisch onverstandig. Hierdoor is er in Europa de afgelopen jaren onnodig hard bezuinigd op de publieke sector.

Begrotingsregels moeten helpen bij het opvangen van economische schokken en ruimte bieden aan investeringen en nieuwe werkgelegenheid. Bij economische tegenwind moeten landen de ruimte krijgen om te investeren in hun economie. Dit betekent ook dat zij zelf verantwoordelijkheid moeten nemen in economisch goede tijden.

INVESTEREN IN DE ECONOMIE VAN DE TOEKOMST

De Europese Unie moet nu anticiperen op de uitdagingen van de toekomst: klimaatverandering, grondstoffenschaarste, geopolitieke verschuivingen, migratie en vergrijzing. Alleen als de Europese Unie nú investeert, hebben we daar in de toekomst een antwoord op.

Door dat in Europees verband te doen, krijgen landen meer waar voor hun geld.

Daarom hebben we een andere, moderne meerjarenbegroting voor de Europese Unie nodig. Wij breken met het huidige landbouwbeleid dat boeren aanspoort tot schaalvergroting. Europese subsidies dienen duurzame investeringen te worden. Met het geld dat vrijkomt investeren we extra in onderzoek, innovatie en duurzame infrastructuur. Europese uitgaven moeten beter gecontroleerd worden. Europese fondsen moeten zich richten op de regio's die dat het meest nodig hebben.

SUCCESSSEN IN DE STRIJD TEGEN BELASTINGONTWIJKING

Het ontduiken en ontwijken van belasting ondergraaft de sociale stelsels in Europa. De fractie van de Groenen in het Europees Parlement, waar GroenLinks lid van is, maakte de afgelopen jaren een vuist tegen multinationals en rijke individuen die geen eerlijke bijdrage leveren. GroenLinkser Judith Sargentini stond aan de basis van de Europese wet die een einde maakt aan ondoorzichtige bedrijfsstructuren waarmee belasting wordt ontweken of crimineel geld wordt witgewassen. Bedrijven zijn voortaan verplicht om te registreren welke persoon van vlees en bloed de uiteindelijke eigenaar is van een bedrijf waardoor ze zich niet langer kunnen verbergen voor de belastingdienst of justitie.

Een onderzoek van de Groene fractie in het Europees Parlement naar de belastingstructuur van IKEA toonde aan dat het bedrijf miljoenen aan belasting ontweek. De Europese Commissie besloot daarop een formeel onderzoek te starten naar mogelijke illegale staatssteun die kan leiden tot een belastingnaheffing.

2. EEN GROEN EUROPA

WIJ WILLEN DAT ONZE KINDEREN EN KLEINKINDEREN KUNNEN OPGROEIEN OP EEN GEZONDE PLANEET. DAT ZE SCHONE LUCHT KUNNEN ADEMEN. DAT ZIJ KUNNEN GENIETEN VAN GEZONDE NATUUR. DAT ZIJ KUNNEN ZWEMMEN IN SCHONE ZEEËN. ONS HUIDIGE ECONOMISCHE STELSEL PLEEGT ECHTER ROOFBOUW OP HUN TOEKOMST.

We zien het opwarmen van de aarde, het verlies aan biodiversiteit en de plastic soep in onze oceanen. We kunnen de rekening van onze welvaart niet neerleggen bij toekomstige generaties. Europa moet leiderschap tonen op weg naar een eerlijke en duurzame wereld, op weg naar een wereld waarin niemand onder de armoedegrens of in onzekerheid leeft, maar waar we binnen de grenzen blijven van wat onze aarde kan dragen.

Daarom kiezen we voor een nieuwe economie, niet gebaseerd op ongebreidelde groei. Wij kiezen voor een economie die het welzijn van mens, dier en natuur voor ogen heeft. Wij breken met de huidige economie die slinkende fossiele voorraden opbrandt of verwerkt in producten die na eenmalig gebruik worden weggegooid. We zetten koers naar een economie die draait op hernieuwbare energie en die grondstoffen hergebruikt. Wij stappen af van het landbouwsysteem dat de natuur uitput en dieren onfatsoenlijk behandelt. We kiezen daarom voor landbouw die respect heeft voor onze leefomgeving, dieren en natuur.

Wij breken radicaal met de huidige praktijk. De gevestigde partijen stellen zich nu vooral ten dienste van de fossiele industrie en de industriële landbouw. Autofabrikanten gebruikten jarenlang ongehinderd sjoemelsoftware om te liegen over de uitstoot van hun auto's. De Europese Commissie wist dit, maar greep niet in. Insecten en vogelpopulaties verdwijnen, waardoor ecosystemen op instorten staan. Tegelijkertijd lobbyen bedrijven al jarenlang succesvol tegen een verbod op landbouwgif. De winsten van bedrijven gaan boven het welzijn van burgers. Dat moet en kán anders.

De overgang naar een schone economie zal niet altijd makkelijk en gratis zijn. We zullen minder vervuילend gaan consumeren: dat betekent minder vlees. Het betekent dat we niet meer even voor spotprijs naar Barcelona kunnen vliegen. Daar zijn we eerlijk over. Maar er staat veel tegenover: er komen in heel Europa betere, goedkopere en snellere treinen. De luchtkwaliteit in de steden gaat met sprongen vooruit. De natuur kan zich herstellen. Ons voedsel wordt gezonder.

Wij gaan de lusten en lasten van deze noodzakelijke trendbreuk eerlijk delen. Het uitgangspunt is: de vervuiler betaalt, de vergroener verdient. Dat betekent dat grote bedrijven die blijven vervuilen, meer gaan betalen voor hun CO₂-uitstoot. Maar bedrijven die innoveren om minder grondstoffen te gebruiken, worden daarbij geholpen met subsidies en stimuleringsregelingen.

EEN UNIE VAN ZON EN WIND

De Europese Unie is ooit begonnen als een Europese Gemeenschap van Kolen en Staal. Wij kiezen voor een Unie die draait op energie uit zon, wind en geothermie. De eerste stappen naar een economie die draait op hernieuwbare energie zijn gezet. Zo bouwen we nu grote windparken op zee. Maar om de doelen te behalen die we wereldwijd in het Klimaatakkoord van Parijs hebben vastgelegd, dient er nog veel meer te gebeuren.

De Europese Unie breekt met de fossiele economie. In onze unie van zon en wind horen geen investeringen in fossiele energie: niet in kolen, niet in olie en niet in aardgas. Waterstof kan wel een belangrijke rol spelen als vervanger van aardgas in de industrie en als opslagmedium voor energie. Kernenergie biedt geen alternatief voor fossiele energie. Het heeft grote nadelen: kernenergie legt de rekening ook bij toekomstige generaties. Kernafval blijft voor honderdduizenden jaren radioactief. Bovendien is het gevaarlijk: het risico op een ongeluk is klein maar als het misgaat zijn de gevolgen immens. Uranium, dat wordt gebruikt in kerncentrales is ook een eindige grondstof die opraakt. Kernenergie heeft zijn langste tijd gehad en moet daarom zo snel mogelijk worden afgebouwd.

Lidstaten krijgen bindende doelstellingen voor het gebruik van hernieuwbare energie en voor energiebesparing. De uitstoot van broeikasgassen krijgt een hoge prijs. Dat zal bedrijven dwingen te zoeken naar alternatieven. Bij internationale klimaattoppen moet de Europese Unie een voortrekkersrol vervullen. Zeker nu de Verenigde Staten het laten afweten.

Als unie van schone energie, krijgt de Europese Unie een supernet voor groene stroom. Dit is een Europees netwerk van energiekabels dat schommelingen in het aanbod van groene energie opvangt. Zo kan zonne-energie uit het zuiden van Europa naar Noord-Europa en kunnen wind- en getijde-energie van de kustregio's naar het binnenland. We beginnen aan dit supernet door regionale energienetten zoals die van landen rondom de Noordzee te integreren.

EEN NETWERK VAN SNELLE TREINEN

Het is absurd dat je voor een paar tientjes van Eindhoven naar Marseille kan vliegen, terwijl dit met de trein vele malen duurder is. De internationale luchtvaart is tot nu toe buiten schot gebleven bij de afspraken over het klimaat. Bij de transitie naar een klimaatneutrale economie kan dat niet zo blijven.

Als we de doelstellingen van Parijs willen halen dan zal er veel minder gevlogen moeten worden. Wij gaan vluchten op korte afstanden door de trein of andere alternatieven vervangen. Daarom investeren we in het optimaliseren van internationale treinverbindingen. Wij willen dat je vanuit iedere Nederlandse stad met de trein in een paar uur in Berlijn, Kopenhagen of Milaan kan komen. Daarom moeten er meer snelle treinverbindingen komen. Het wordt net zo makkelijk om een treinrit tussen Amsterdam en Rome te boeken als een vlucht. De nachttrein maakt een comeback.

Natuurlijk gaan we vliegverkeer hetzelfde belasten als andere producten: dus btw op vliegtickets en accijns op kerosine. Bovendien moet de enorme uitstoot van CO2 ook in de prijs opgenomen worden. Vluchten onder de 750 kilometer, de afstand tussen Amsterdam en Lyon, worden uitgefaseerd.

WEG MET DE WEGGOOI-ECONOMIE

Ook de wijze waarop we in Europa met grondstoffen omgaan moet op de schop. We halen nu allerlei delfstoffen uit de grond. We gebruiken die éénmalig in producten en gooien ze daarna weg. Dat afval dumpen of verbranden we met vervuiling tot gevolg. De beste manier om te voorkomen dat we een kaalgeplukte wereld aan toekomstige generaties nalaten, is stoppen met het aanslepen van grondstoffen. De beste manier om te voorkomen dat gif in onze natuur, lucht en zee terechtkomt, is geen afval produceren. Daarom kiezen we voor een circulaire economie: een economie die zuinig is op grondstoffen en ze in een kringloop houdt.

De Europese industrie moet daarom minder grondstoffen gebruiken. We zetten maximaal in op hergebruik. Dat kan uitstoot van broeikasgassen en het gebruik van energie bovendien halveren. Een belangrijke stap richting een circulaire economie zijn Europese regels voor ecodesign. In de Europese Unie hebben we nu al zeer energiezuinige huishoudelijke apparaten, bijvoorbeeld door regels voor energiezuinige stofzuigers. Zulke richtlijnen dienen er ook te komen voor materiaalgebruik.

Door de manier waarop wij omgaan met ons afval is een 'plastic soep' in onze oceanen ontstaan: vuilnisbelten van plastic afval die zo groot zijn als Frankrijk. De beste manier om te voorkomen dat onze oceanen vollopen met plastic is om géén plastic te gebruiken waar dat niet nodig is, zeker geen microplastics in cosmetica en schoonmaakmiddelen. Een belangrijk deel van de plastic soep komt van vissersschepen: statiegeld op visnetten voorkomt dat vissers deze in de zee dumpen.

GEZONDE NATUUR

Luchtvervuiling veroorzaakt elk jaar meer dan 400.000 vroegtijdige sterfgevallen in Europa. Ook met de waterkwaliteit in Europa is het slecht gesteld. 60 procent van alle wateren in Europa is niet gezond. Wij moeten deze problemen Europees oplossen. Vieze lucht trekt zich niets aan van grenzen. Vervuild water stroomt mee met rivieren over grenzen. Daarom moeten we in Europa samenwerken om vervuiling tegen te gaan.

Het Europese platteland wordt ook steeds leger. Waar je vroeger bijen, vlinders en andere insecten hoorde zoemen, is het nu stil. 40 procent van deze insecten wordt ernstig met uitsterven bedreigd. Deze diertjes zijn van levensbelang voor een gezond ecosysteem. Ze zijn het voedsel voor andere dieren zoals vogels: minder insecten betekent dus minder vogels. Als we doorgaan op de huidige voet zal steeds meer biodiversiteit verloren gaan: slechts vier

van de tien verschillende dieren- en plantensoorten die hier al eeuwen leefden, zijn er nog. Een omwenteling is noodzakelijk om dit tegen te gaan. We gaan natuurgebieden beter met elkaar verbinden. Dan vinden dieren en planten makkelijker een geschikt leefgebied met voldoende voedsel. Dat is extra belangrijk nu het klimaat opwarmt en sommige soorten verhuizen om te overleven. Zo kunnen onze kinderen ook nog genieten van de schitterende Europese natuur.

LANDBOUW DIE NATUUR STERKER MAAKT

Biodiversiteit is niet alleen goed voor de natuur. Een gezonde, diverse natuur is ook noodzakelijk voor onszelf. Zonder insecten als bijen en vlinders is er geen bestuiving tussen planten. En dat betekent: geen voedsel voor ons. De tijd is rijp voor een landbouwsysteem waarin we niet langer tegen de natuur, maar mét de natuur werken.

De huidige intensieve landbouw is een van de belangrijke redenen voor het afnemen van de biodiversiteit. Dit komt door het gebruik van landbouwgif en kunstmest en door monoculturen. Wij kiezen voor een andere landbouw. Een landbouw waarin we bodemziekten voorkomen door regelmatig te veranderen wat we verbouwen. Een landbouw die insecten en onkruid biologisch bestrijdt, zonder pesticiden die schadelijk zijn voor de gezondheid van de natuur, dieren en mensen. We sluiten de kringloop voor voedingsstoffen en gebruiken mest om de bodem vruchtbaar te houden.

Het huidige Europese beleid is gericht op grootschalige voedselproductie. Dat is onhoudbaar: eerst geven we geld uit via subsidies aan de intensieve landbouw. Vervolgens betalen we flink om de negatieve gevolgen daarvan op onze natuur, ons milieu en op onze gezondheid in te dammen. Het landbouwbeleid beslaat ongeveer 40 procent van het hele budget van de Europese Unie. Daarvan keren we nu 80 procent uit aan maar 20 procent van de boeren. Wij maken daarom een einde aan de steun aan grote industriële boeren. Wij stoppen met financiële prikkels die aanzetten tot schaalvergroting en export. We zetten in op verduurzaming en regionale productie.

Wij steunen familiebedrijven en duurzame, innovatieve boeren. De boer is dé sleutelfiguur in de omschakeling naar een duurzame landbouw en een gezonde leefomgeving. Boeren moeten een goede boterham kunnen verdienen. Ze moeten meer marktmacht krijgen ten opzichte van voedselverwerkers en supermarkten om een eerlijke prijs te krijgen voor hun producten. Ze moeten beloond worden als ze bijdragen aan biodiversiteit, landschapsonderhoud, waterberging en dierenwelzijn. Publiek geld wordt aan publieke goederen besteed. Wij koppelen inkomenssteun voor boeren aan concrete resultaten op deze gebieden. Zo draagt het Europees landbouwbeleid bij aan de leefbaarheid en ontwikkeling van het platteland mét een levende en diverse natuur.

HET WELZIJN VAN DIEREN BESCHERMEN

Dieren hebben recht op een goed bestaan: kippen die scharrelen, varkens die wroeten en koeien die kuieren in de wei. Helaas is dat nu vaak niet zo: boeren voelen zich genoodzaakt om op een te grote schaal dieren te houden. Dat is slecht voor het milieu en voor het welzijn van dieren. Sommige dieren gaan uren op transport naar een slachterij. Uit die slachthuizen horen we de laatste jaren te vaak horrorverhalen over dierenmishandeling.

In iedere stap van de veehouderij staat dierenwelzijn voorop: Europese landbouwsubsidies worden afhankelijk gemaakt van strenge dierenwelzijnsregels. Wij stimuleren kleinschalige, diervriendelijke landbouw. Veetransporten worden aan banden gelegd. En er komt verplicht cameratoezicht in alle slachterijen in de Europese Unie.

De intensieve veehouderij is slecht voor de natuur in Europa en in de rest van de wereld. Voor de productie van veevoer, zoals soja, wordt tropisch regenwoud gekapt. Onze dieren produceren vervolgens veel meer mest dan onze bodem aankan. Wij kiezen voor grondgebonden veeteelt met regionale kringlopen van voedingsstoffen en dus zonder geïmporteerd veevoer. Diervriendelijke, duurzame landbouw vraagt om vermindering van het eten van vlees. Vlees zal duurder worden: kiloknallers en dierenwelzijn gaan niet samen.

Ook dieren in de vrije natuur worden bedreigd door de voedselindustrie. 90 procent van alle gevangen vissoorten wordt maximaal of overbevist. Bij het vaststellen van Europese quota voor visvangst moeten niet langer de belangen van bedrijven leidend zijn, maar wetenschappelijk onderzoek over hoe we duurzaam kunnen blijven vissen. Binnen die quota dienen vismethoden zo min mogelijk schade aan de natuur toe te brengen.

SUCCESSSEN IN DE STRIJD TEGEN KLIMAATVERANDERING

Om klimaatverandering tegen te gaan moeten industrie en verkeer in Europa minder broeikasgassen uitstoten. Dankzij de fractie van de Groenen in het Europees Parlement, waar ook de GroenLinkse Euro-parlementariërs lid van zijn, zijn er stappen vooruitgezet naar een duurzame economie. Het emissiehandelssysteem zet een prijs op de CO₂ die vervuilende bedrijven uitstoten. Door het werk van GroenLinkser Bas Eickhout werd dit systeem hervormd: daardoor steeg de prijs van CO₂ en gaan grote vervuilers zoals de luchtvaart niet langer vrij uit. Ook zorgde Eickhout voor een uitfasering van het gebruik van palmolie als biobrandstof. De Groenen liepen ook vooruit in de strijd tegen sjoemelende autofabrikanten met strengere uitstootnormen en betere Europese controle op de goedkeuring van nieuwe auto's.

3. EEN EUROPA VAN BURGERS

DE EUROPESE UNIE IS MEER DAN EEN GEMEENSCHAPPELIJKE MARKT. DE EUROPESE UNIE IS EEN GEMEENSCHAP VAN WAARDEN. IN ONS EUROPA ZIJN MENSEN NIET ALLEEN MAAR CONSUMENTEN, ONDERNEMERS OF WERKNEMERS. HET ZIJN JUIST BURGERS MET GELIJKE RECHTEN.

Dat geldt voor mensen uit alle lidstaten in de Europese Unie, ongeacht gender, seksuele oriëntatie of migratie-achtergrond. We staan pal voor de vrijheid van meningsuiting, het recht om in veiligheid te leven, het recht op privacy en democratie op nationaal en Europees niveau.

De vrijheden van burgers in de Europese Unie staan onder druk: de rechtsstaat brokkelt af in Polen en Hongarije, waar regeringen zich autoritair opstellen. Ze ontslaan onafhankelijke rechters en ze snoeren media de mond omdat die hen niet welgevallig zijn. Onze veiligheid wordt bedreigd door terroristen. Zij willen de vrede en veiligheid die we in Europa kennen, ontwrichten. Ons recht op een privacy staat onder druk van grote techgiganten die steeds meer informatie over ons verzamelen en daarmee steeds meer macht over ons krijgen.

Wij kiezen voor een andere koers. Wij kiezen voor een Europa dat lidstaten ertoe beweegt democratische grondbeginselen te respecteren. Voor een Europa dat mensen die strijden voor emancipatie steunt. Voor een Europa dat techgiganten aan banden legt en vrije media de ruimte geeft. Voor een Europa dat door samen te werken een realistisch antwoord biedt op de dreiging van terrorisme. Voor een Europa waarin de stem van burgers luid klinkt en de politiek transparant is. Kortom: voor een Europa dat in de bres springt voor onze gedeelde waarden.

BESCHERMEN VAN ONZE VEILIGHEID

Onze vrijheden worden ook bedreigd door terrorisme. De aanslagen in Brussel, Parijs en Berlijn staan in ons geheugen gegrift. Ze laten zien dat terrorisme een grensoverschrijdend probleem is. Nederland kan in zijn eentje niet voldoende effectief zijn in het bestrijden van terrorisme. Terroristen en andere criminelen hebben geen boodschap aan landsgrenzen. Dat vereist betere Europese samenwerking.

Wij kiezen voor een Unie die beschermt tegen grensoverschrijdende criminaliteit en terrorisme. Inlichtingen- en veiligheidsdiensten, maar ook de politie en het Openbaar Ministerie moeten veel nauwer samen gaan werken en snel informatie uitwisselen, zonder bureaucratische rompslomp. Grensoverschrijdende samenwerking krijgt binnen nationale inlichtingen-

en veiligheidsdiensten en opsporingsdiensten meer prioriteit. Hulp aan buurlanden kan niet langer het sluitstuk zijn als criminelen met gemak over de grens kunnen. Er is al een Europees Openbaar Ministerie, dat nu fraudeurs met Europees geld kan vervolgen. Dit moet ook de taak krijgen om het voorbereiden en plegen van terroristische aanslagen te vervolgen. Samenwerken is de meest effectieve manier om nieuwe aanslagen te voorkomen en criminelen in de kraag te vatten. In de Europese aanpak van terrorisme krijgt preventie een sterkere nadruk, bijvoorbeeld door effectief anti-radicaliseringsbeleid tussen lidstaten te delen en landen aan te spreken op slechte omstandigheden in gevangenissen, die mogelijk radicalisering in de hand werken.

RECHTSSTAAT BESCHERMEN

In een aantal lidstaten van de Europese Unie staat de rechtsstaat zwaar onder druk. In ons Europa kijken we niet weg wanneer mensen die vervolgd worden, niet zeker zijn van een eerlijk proces. Wij kijken niet weg als onafhankelijke rechters worden ontslagen omdat de regering van hen af wil. Wij kijken niet weg als de persvrijheid wordt beknot.

De Europese Commissie moet met ruggensteun van de andere Europese instellingen de rechtsstaat verdedigen. We moeten ingrijpen om te voorkomen dat in het midden van Europa autocratische regimes ontstaan. Dat begint met dialoog en diplomatie. We moeten de democratische en rechtsstatelijke krachten in lidstaten steunen als dat nodig is. Als een land fundamentele vrijheden beknot, steunt de Europese Unie maatschappelijke organisaties die zich hiertegen verzetten. Als een land de rechten van burgers echter met voeten blijft treden, volgen sancties: een land dat de rechtsstaat ondermijnt, mag niet langer Europese subsidies

uitdelen. Uiteindelijk kan een land het stemrecht in de Raad van Ministers verliezen. De Europese Unie is geen menukaart: wie haar fundamentele waarden schendt, maakt niet langer aanspraak op de materiële voordelen die het lidmaatschap biedt.

De bescherming van privacy is een fundamentele waarde van de Europese Unie. Steeds meer Europese overheden richten zich op het verzamelen van persoonlijke gegevens over burgers. Dit is geen effectieve manier om misdaad en terrorisme te bestrijden. Ongerichte massasurveillance door overheden van onschuldige burgers die niets misdaan hebben, moet stoppen. De ontwikkelingen in de Verenigde Staten en in China zijn nog zorgwekkender dan in Europa. Wij moeten daarom minder afhankelijk worden van Amerikaanse software-diensten. Voor data op Amerikaanse servers gelden immers Amerikaanse regels.

TECHGIGANTEN AAN BANDEN LEGGEN

Lang leek het internet de vrijheid van burgers te vergroten. We hebben er veel aan te danken, zoals het vermogen om wereldwijd vriendschappen op te bouwen. De kans om informatie te delen in landen waar de persvrijheid beperkt is. Maar de nadelen van onze nieuwe digitale samenleving worden ook duidelijk: de economische macht van techgiganten, de inbreuken op privacy en datalekken.

Techgiganten, zoals Facebook en Google, verzamelen steeds meer informatie over ons: over wat we kopen, over wie onze geliefden zijn of over wat wij vinden. Deze mediabedrijven verdienen hun geld niet meer door onze aandacht vast te houden maar door deze informatie door te verkopen. Tegelijkertijd groeit de macht van deze bedrijven: het is lastig om zonder hun platforms of netwerken een bedrijf te runnen, het nieuws te volgen of vriendschappen over de hele wereld te onderhouden. Het is vrijwel onmogelijk om in de huidige tijd geen gebruik te maken van hun diensten.

Wij staan voor een Europa waarin iedereen – online en offline – zichzelf mag zijn en zich onbespied mag weten. Om de macht van de techgiganten aan banden te leggen zijn scherpe mededingingsregels nodig. We gaan deze regels *updaten* voor het digitale tijdperk: zo nodig verplichten we de techgiganten om, als zij binnen de Europese Unie actief willen blijven, zich op te splitsen in kleinere ondernemingen met minder datamacht en netwerkvoordeel. In de strijd van de grote techbedrijven uit de Verenigde Staten en China mag Europa de boot niet missen. Europese privacystandaarden geven Europese bedrijven bovendien een concurrentievoordeel boven Amerikaanse techgiganten: *'made in Europe'* moet gelijk staan aan *'privacy by design'*.

VRIJE MEDIA

Het belang van kritische, onafhankelijke media wordt steeds duidelijker. De groei van autoritaire demagogen gaat hand in hand met beperkingen op de vrije media. Tegelijkertijd wordt op sociale media bewust nepnieuws verspreid om ons te manipuleren.

Het beste antwoord op desinformatie en manipulatie zijn kritische, onafhankelijke en professionele journalisten. Zij kunnen burgers informeren en feiten en fictie van elkaar scheiden. Het bewaken van de journalistieke ethiek is géén zaak voor overheden. Wij gaan het bestaan van pluriforme media en onafhankelijke onderzoeksjournalistiek in de Europese Unie stimuleren. De persvrijheid verdient betere bescherming. We beperken de macht van politici over de media: publieke omroepen moeten kunnen opereren zonder politieke inmenging. De macht van mediamagnaten bedreigt de pluriformiteit. Wij leggen hen aan banden.

GROENE EN SOCIALE INNOVATIE

Ook in andere velden van technologische innovatie zien we de groeiende macht van bedrijven. We leven in een tijd van ongekeerde technologische vernieuwing en wetenschappelijke ontwikkeling: bijna iedere dag zien we nieuwe technologische innovaties uit Silicon Valley. Het Amerikaanse model van innovatie, waarbij bedrijven de prioriteiten stellen en het meest profiteren, lijkt dominant te worden. Denk aan de farmaceutische industrie die steeds hogere prijzen vraagt voor hun medicijnen. Door langlopende octrooien opereren ze als monopolisten.

In plaats het Amerikaanse marktmodel van innovatie, kiezen wij voor een Europees model van innovatie gericht op de maatschappij. Overheden, waaronder de Europese Commissie, moeten meer geld uittrekken voor innovatie en onderzoek. Nu zet Europa in op de samenwerking tussen bedrijven, kennisinstellingen en overheden. Voor alle onderzoeksprojecten van de EU gaat de voorwaarde gelden dat mensen waarvan het bestaan geraakt wordt door de beoogde innovaties – zoals werknemers, consumenten, patiënten en cliënten – van meet af aan zeggenschap krijgen. Wij ondersteunen nieuwe manieren van innovatie, gericht op samenwerking tussen netwerken van burgers, bedrijven en kennisinstellingen. Burgers zijn hierbij niet alleen maar eindconsumenten maar ook maker. Zo zorgen we ervoor dat innovatie zich richt op de grote maatschappelijke uitdagingen waar we voor staan zoals de overgang naar een circulaire, klimaatneutrale economie en de ontwikkeling van betaalbare medicijnen.

IEDERE BURGER GELIJKE RECHTEN

Wij blijven voortdurend strijden voor gelijke rechten voor alle burgers in Europa. In te veel lidstaten van de Europese Unie kunnen lesbische vrouwen, homomannen, intersekse, transgender of biseksuele mensen niet uitkomen voor wie zij zijn zonder hun persoonlijke veiligheid te riskeren. De *'Me Too'*-beweging laat zien dat seksueel geweld overal in onze samenleving aanwezig is. Moslims wordt in sommige Europese landen huisvesting geweigerd. Europese overheden, zoals de Italiaanse overheid, willen minderheden zoals Roma het leven zuur maken. Voor veel mensen met een beperking is de publieke ruimte niet makkelijk toegankelijk.

De Europese Unie moet de gelijke kansen en rechten van alle burgers garanderen. Al ruim een decennium houden sommige lidstaten Europese regels tegen uitsluiting of achterstelling op het gebied van huisvesting, onderwijs of sociale voorzieningen tegen. Aan deze gênante

vertoning komt zo snel mogelijk een einde. Europese regels tegen discriminatie moeten beter gehandhaafd worden, bijvoorbeeld door een laagdrempelige klachtenregeling. De Europese Commissie dient lidstaten die weigeren hun burgers te beschermen tegen discriminatie desnoods voor het Hof van Justitie te dagen. De Europese Unie gaat meer doen om geweld tegen vrouwen, in het bijzonder seksueel geweld, aan te pakken.

In steeds meer Europese lidstaten is het huwelijk opengesteld voor mensen van hetzelfde geslacht. Dat is een positieve ontwikkeling. Eén stap naar een gelijke behandeling van alle Europese burgers is dat een huwelijk dat in een land van de Europese Unie gesloten is, door de andere lidstaten van de Europese Unie erkend moet worden. Ook als dit huwelijk tussen twee mannen of twee vrouwen gesloten is.

EUROPEES BURGERSCHAP

De Europese Unie kan niet voortbestaan zonder een gevoel van lotsverbondenheid tussen alle burgers die er wonen. Europa vormen we samen als mensen die op dit continent wonen. We delen een gezamenlijke geschiedenis, een Europese cultuur. Maar we zien hoe de Europese Unie steeds verder uit elkaar groeit. Hoe de Europese solidariteit verzwakt.

Wij geloven in een Europa waarin mensen met verschillende achtergronden elkaar ontmoeten en met elkaar in gesprek komen. Voor sommigen, de 'Erasmus-generatie', die in het buitenland heeft gestudeerd lijkt dit een natuurlijk gegeven. Maar voor mensen die tijdens hun school- of studietijd niet in Valencia of Oxford gezeten hebben is dit minder natuurlijk. Verbondenheid

met Europa mag niet voorbehouden blijven aan een beperkte groep. We willen dat iedere Europeaan, onafhankelijk van opleidingsniveau de kans heeft om Europa te leren kennen. Daarvoor is een breed opgesteld Erasmus-programma nodig.

EUROPESE DEMOCRATIE

De Europese Unie heeft in de laatste jaren veel grote uitdagingen gezien: de onverwachte komst van grote aantallen vluchtelingen, de eurocrisis, snelle geopolitieke ontwikkelingen. Om deze uitdagingen het hoofd te bieden trokken de regeringsleiders in de Europese Raad het initiatief naar zich toe. Maar de optelsom van nationale belangen dient lang niet altijd het belang van de Europese burgers. Nationale veto's staan een eerlijke belastingpolitiek en een daadkrachtig buitenlandbeleid in de weg. Een democratisch Europa vereist een andere inrichting van de Europese Unie. Het vereist dat de stemmen van burgers luider klinken in Brussel. Het Europees burgerinitiatief wordt laagdrempeliger zodat Europese burgers gemakkelijker voorstellen op de Europese agenda kunnen te zetten.

De inspraak van Europese burgers op wie aan de knoppen zit in de Europese Unie moet worden vergroot. Doordat partijen Europese lijsttrekkers (*Spitzenkandidaten*) naar voren te schuiven als kandidaten voor het voorzitterschap van de Europese Commissie, kunnen kiezers directer invloed uit oefenen op de politieke kleur van de Commissie. Als een deel van de Europarlementariërs via Europese kieslijsten wordt verkozen, kan iedere Europeaan zelf een stem uitbrengen op een van deze lijsttrekkers. Het nieuw verkozen Europees Parlement kiest vervolgens de voorzitter van de Europese commissie.

TRANSPARANTE POLITIEK

Bij de regelmatige toppen van Europese regeringsleiders, is transparantie ver te zoeken. Een politicus kan in het eigen land voor de camera's spierballentaal bezigen. Hij kan inbinden als hij buiten het zicht van de camera's met zijn collega's onderhandelt. Als hij terugkeert naar Den Haag kan hij de schuld geven aan Brussel, terwijl hij zelf bij de besluitvorming aanwezig was.

Europese besluitvorming moet transparant zijn voor burgers: nationale regeringsleiders kunnen niet beslissen over de toekomst van het continent zonder dat burgers weten hoe beslissingen genomen worden. Onderhandelingen tussen nationale regeringsleiders en ministers moeten gecontroleerd kunnen worden door volksvertegenwoordigers en burgers. Dan kunnen kiezers hun politici ook belonen of bestraffen op basis van wat ze doen. Zonder transparantie hebben lobbyisten van het grote bedrijfsleven vrij spel. Er zijn meer lobbyisten in Brussel dan de Europese Unie beleidsambtenaren heeft. Wensenlijstjes van lobbyisten worden te gemakkelijk overgenomen door Europese politici en ambtenaren. Zo oefent het grote bedrijfsleven veel macht uit zonder dat dit zichtbaar is voor het grote publiek. Daarom moet publiek worden gemaakt met welke lobbyisten Europese politici en ambtenaren spreken en hoe hun input verwerkt is in voorstellen en wetten.

SUCCESSSEN IN DE STRIJD VOOR DE DEMOCRATISCHE RECHTSSTAAT

GroenLinks-Europarlementariër Judith Sargentini onderzocht namens het Europees Parlement of het Hongarije van Viktor Orbán de rechtsstaat en democratie ondermijnt. In haar rapport schetste ze hoe de Hongaarse overheid een ware heksenjacht hield op alles wat thuis hoort in een gezonde democratie. Persvrijheid, de onafhankelijkheid van de rechterlijke macht, maatschappelijke organisaties en universiteiten, en de rechten van minderheden werden keer op keer slachtoffer van de grillen van Orbán. Sargentini kreeg een twee derde meerderheid van het Europees Parlement achter zich om een grens te trekken tegen het afglijden van Hongarije richting een autoritair regime.

4. EUROPA ALS WERELDSPELER

IN DE EUROPESE UNIE LOSSEN WE CONFLICTEN NIET MET GEWELD OP, ZOALS EEUWEN-LANG DE GEWOONTE WAS IN EUROPA, MAAR AAN DE VERGADERTAFEL. HOE ERG WE HET OOK ONEENS ZIJN, WE WETEN GEZAMENLIJKE OPLOSSINGEN TE VINDEN.

Deze vrede is gebaseerd op het idee dat we als Europese staten gezamenlijk in de wereld staan. Dat als we bruggen slaan naar onze burens, we elkaar kunnen ontmoeten, kunnen handelen en ideeën kunnen uitwisselen. En dat samenwerking en overleg leiden tot betere resultaten dan concurrentie en competitie. Mede daardoor leven we al zeventig jaar in vrede in een steeds groter deel van Europa. Daar plukt Nederland de vruchten van.

Het Europa van vrede en samenwerking is fundamenteel anders dan het 'America First' van de Amerikaanse president Trump. Hij gelooft dat iedere internationale afspraak verliezers en winnaars kent. Dat we muren moeten bouwen in plaats van bruggen. Dat we met dreigementen meer kunnen bereiken dan met onderling begrip. Zij die geloven in het Europese ideaal van samenwerken moeten gezamenlijk tegen dit nihilistische nationalisme in het verweer komen. De Europese Unie gaat op het internationale toneel met zelfvertrouwen en op basis van onze gedeelde waarden optreden.

De wereld vraagt om een sterk Europa. De Verenigde Staten trekken zich terug van het wereldtoneel. Rusland en China zien mogelijkheden om hun macht uit te breiden. In Syrië woedt al jaren een bloedige burgeroorlog. Wij willen de Europese zone van vrede en veiligheid uitbreiden. Landen in onze omgeving zetten we aan om zich te ontwikkelen naar democratische rechtsstaten. We pakken de wortels van conflicten en onveiligheid aan. Daarvoor stimuleren we duurzame economische ontwikkeling via eerlijke handel en samenwerking. We kiezen daarom voor handel die ongelijkheid tegengaat, die banen en inkomens beschermt en die de grenzen aan de draagkracht van de aarde respecteert. Zo voorkomen we dat mensen zich gedwongen voelen huis en haard te ontvluchten. We bieden legale mogelijkheden voor migratie zodat mensensmokkelaars geen kans krijgen. Vluchtelingen die naar Europa komen vangen we op.

DE KOMST VAN VLUCHTELINGEN IN GOEDE BANEN LEIDEN

Een Unie zonder binnengrenzen vereist een gezamenlijk beleid over toelating aan de buitengrenzen. Het huidige Europese asielenbeleid heeft gefaald. Nu moeten vluchtelingen asielen aanvragen in het land waar ze zijn aangekomen. Dit zorgt voor een onevenredige druk op lidstaten aan de Middellandse Zee. Om die druk te verminderen heeft de EU deals gesloten met landen

buiten de Europese Unie. Daarmee schuiven wij onze verantwoordelijkheid voor deze mensen af. En dwingen we hen terug te keren naar landen als Libië waar mensenrechten stelselmatig worden geschonden. Dat kan en moet anders.

Wij staan voor een solide en realistisch Europees vluchtelingenbeleid. Voor mensen die moeten vluchten, dienen er veilige routes te zijn naar een nieuwe toekomst. Die toekomst zal voor sommigen in Europa liggen. Mensen die hier aankomen, worden op een humane manier opgevangen. Politieke vluchtelingen die bescherming nodig hebben, hebben aanspraak op verblijf en integratie. Mensen die niet mogen blijven, keren terug naar het land van herkomst. De strijd tegen mensenhandel wordt opgevoerd. Armoede en onderdrukking, oorlog en conflict, de belangrijkste grondoorzaken voor mensen om hun land te ontvluchten, worden aangepakt.

Wij willen dat de Europese Unie de komst van vluchtelingen in goede banen leidt. Daarvoor is een rechtvaardig, menselijk en uniform asielstelsel nodig. Dit betekent dat iedere lidstaat dezelfde procedures en dezelfde bescherming biedt. Wij willen dat asielzoekers overal in de Europese Unie kunnen rekenen op humane opvang en een eerlijke en snelle procedure. Mensen die wij toelaten, moeten de kans krijgen om te integreren. Asielzoekers hebben recht op goede voorzieningen, waaronder toegang tot juridische ondersteuning. Asielzoekers stoppen we niet weg in een detentiecentra. Niet in de Europese Unie, noch daarbuiten met steun van de Unie. Al voor het besluit over hun asielverzoek is genomen, moeten asielzoekers de mogelijkheid hebben de taal te leren en zichzelf nuttig te maken. Hun kinderen moeten natuurlijk naar school kunnen.

We pakken de grondoorzaken van ontheemding, armoede en onderdrukking aan. Dat doen we door te helpen met het opbouwen van volwaardige democratieën. Door eerlijke handel als norm te hanteren. Door te investeren in werkgelegenheid. Door te voorkomen dat conflicten uit de hand lopen. En door de veiligheid van burgers te beschermen.

Het moet makkelijker zijn voor migranten om zich op een veilige en legale manier tijdelijk in de Europese Unie te vestigen. Als migranten weten dat migreren van en naar Europa op een veilige en legale manier mogelijk is, zullen zij niet langer in een bootje stappen met mensensmokkelaars. Een uitbreiding van tijdelijke vergunningen zorgt ervoor dat migratie beter onder controle komt. Vanwege de vergrijzing heeft Europa ook behoefte aan goed voorbereide praktisch en theoretisch opgeleide migranten. Daarbij houden we uiteraard rekening met de tekorten op de arbeidsmarkt in lidstaten.

SAMENWERKEN TEGEN ARMOEDE

In vijftien jaar tijd is wereldwijd de extreme armoede gehalveerd. Ontwikkelingssamenwerking heeft hier een belangrijke rol in gespeeld: veel meer kinderen gaan naar school. Veel meer mensen hebben toegang tot schoon drinkwater. Polio is bijna uitgeroeid. Kindersterfte is spectaculair gedaald. De Europese Unie, wereldwijd de grootste donor, heeft hier substantieel aan bijgedragen. Maar zolang extreme armoede niet is uitgebannen, zetten wij die inspanning de komende jaren verder door. Nog steeds leeft één op de tien mensen in de wereld op minder dan 2 dollar per dag.

Duurzame ontwikkeling op andere continenten zorgt ook voor meer kansen, meer perspectief en meer gelijkheid. Mensen willen weg uit landen met grote armoede, ongelijkheid en jeugdwerkloosheid. Ze vluchten voor corruptie, slecht bestuur of droogte. Samenwerking met Afrikaanse landen moet ervoor zorgen dat mensen ervoor kunnen kiezen in hun eigen land een duurzame en welvarende toekomst op te bouwen. Dat betekent dat kinderen naar school kunnen. Dat mensen kunnen werken. Dat ze inspraak hebben en er naar ze geluisterd wordt. We geven het geld voor ontwikkelingsamenwerking hier aan uit. Dat besteden we niet aan het afsluiten van de grenzen.

Investeren in het bestrijden van armoede werkt het beste als er een inzet en visie voor de lange termijn is. Een sterk sociaal contract tussen burgers en hun overheid is de motor voor duurzame ontwikkeling in de allerarmste landen. Burgers die actief deelnemen aan het politieke proces en de samenleving houden hun overheid bij de les. Ze dwingen zo de overheid te

investeren in het onderwijs, de voedselvoorziening en in de bescherming van mensenrechten. Wij willen dat de Europese Unie een dergelijk sociaal contract maximaal ondersteunt: door te investeren in de ontwikkeling van de rechtsstaat en de versterking van het maatschappelijk middenveld. Dit kan ook door steun te geven aan de versterking van instellingen die overheden in staat stellen hun verantwoordelijkheid te nemen en daarop aanspreekbaar zijn, zoals belastingdiensten en rekenkamers.

EERLIJKE HANDEL

In de afgelopen decennia zijn de economieën in de wereld sterker vervlochten. Dat heeft grote welvaart opgeleverd, maar die welvaart is niet eerlijk verdeeld. Globalisering betekent voor velen ook groeiende onzekerheid. Hun welvaart is afhankelijk geworden van de grillige golfbewegingen van de wereldeconomie. Veel van de producten die we hier kopen worden in andere landen gemaakt. Dit gaat vaak gepaard met misstanden, mensenrechtenschendingen en milieuvervuiling. De groei van de wereldhandel draagt bij aan klimaatverandering.

De Europese Unie is één van de grootste economische blokken van de wereld. Zij heeft de mogelijkheid om de geglobaliseerde markt eerlijker en duurzamer te maken. De Europese Unie moet belastingontwijking tegengaan; wij verbinden handel, kapitaalverkeer en investeringen aan eisen over rechtvaardigheid en duurzaamheid. Bedrijven die hun goederen laten maken buiten de Europese Unie zijn verantwoordelijk voor milieuvriendelijke en sociale productie daar. Handel is een middel om welvaart en werkgelegenheid te scheppen, het is geen doel op zich. Europese volksvertegenwoordigers beslissen welke standaarden voor producten gelden. Dat laten we niet over aan grote bedrijven. De Europese Unie sluit daarom alleen handelsakkoorden die overheden en parlementen in staat stellen om mens en milieu te beschermen.

WERKEN AAN EEN VEILIGE WERELD

De wereld is veranderd. De Europese Unie moet een nieuwe rol oppakken. Te lang hebben we gedacht dat we veilig waren onder Amerikaanse bescherming. Dat is niet meer zo. Tegelijkertijd stelt Rusland zich aan de oostgrens van de Europese Unie steeds agressiever op. China staat op als wereldmacht met een eigen agenda. Traditionele militaire bondgenootschappen zijn niet langer vanzelfsprekend. Dat vereist dat de Europese Unie haar buitenlandbeleid versterkt en met één stem spreekt op het wereldtoneel.

Als wij in Europa onze stemmen bundelen, klinken ze luider. Daar past een gezamenlijke zetel in de Veiligheidsraad van de Verenigde Naties bij. De legers van Europese lidstaten gaan meer en beter samenwerken. Dat leidt tot een grotere capaciteit, meer effectiviteit en minder kosten. Zo kan de Unie in een veranderende wereld een belangrijke rol blijven spelen bij het veiligstellen van vrede, het voorkomen van conflicten en het verdedigen van burgers.

DE ZONE VAN VREDE EN VEILIGHEID UITBREIDEN

Vrede en ontwikkeling in de Europese Unie hebben een aantrekkingskracht die tot buiten onze grenzen reikt. Buurlanden van de Europese Unie willen hier graag deel van worden. De Europese Unie staat zij aan zij met burgers die opkomen voor vrijheid en rechtszekerheid. We delen onze welvaart en kennis. We zetten ons in voor mensenrechten overal waar armoede en rechteloosheid de burger in verdrukking brengen. Dat is een morele opgave, maar ook in ons eigen belang: Europa kan nooit vreedzaam en welvarend blijven als mensen aan de grenzen van Europa die rechten worden ontnomen.

Het vergroten van de Europese Unie is niet een doel op zich. De uitbreiding heeft ook grenzen. Landen die mensenrechten schenden passen niet in onze Unie. Dat is ook waarom de Europese Unie de onderhandelingen met Turkije over toetreding stopzet. Maar landen op de Westelijke Balkan moeten nadrukkelijk wel de mogelijkheid krijgen om toe te treden tot de Europese Unie – mits zij voldoen aan de voorwaarden die voor alle landen gelden: democratie, de rechtsstaat en mensenrechten moeten zijn gewaarborgd. Wij geven steun aan bewegingen in die landen, die stappen zetten in de goede richting.

SUCCESSSEN IN DE STRIJD VOOR EEN MENSELIJKE BEHANDELING VAN VLUCHTELINGEN

Het is noodzakelijk om de komst van vluchtelingen naar de Europese Unie in goede banen te leiden. De bestaande regels en afspraken over vluchtelingen, het Dublin-stelsel, moeten hiervoor aangepast worden. Het voorstel van de Groenen in het Europees Parlement om het Europees asielstelsel te hervormen is aangenomen in het Europees Parlement. Deze hervorming moet ervoor zorgen dat alle landen gezamenlijk verantwoordelijk worden voor het behandelen van asielaanvragen in de Unie. Deze hervorming wacht nog steeds op goedkeuring van nationale regeringen.

1. PROGRAMMAPUNTEN BIJ EEN EUROPA VAN WELVAARTSSTATEN

A. BELASTINGONTWIJKING AANPAKKEN

- 1 **VETO BELASTING** De EU voert de strijd tegen belastingontduiking, belastingontwijking en belastingconcurrentie op. Het vetorecht van lidstaten wordt afgeschaft bij belastingen met een sterk grensoverschrijdend effect, zoals de winstbelasting, zodat niet langer een land eerlijke belastingen kan tegenhouden. Het Europees Parlement krijgt medebeslissingsrecht.
- 2 **EERLIJKE BELASTINGAFDRACHT** De EU zorgt ervoor dat multinationals – waaronder techgiganten als Google, Facebook en Amazon – eerlijk belasting betalen. De belastingafdracht van deze bedrijven moet eerlijk worden verdeeld over landen op basis van omzet, winst, aantal werknemers en bezittingen.
- 3 **WINSTBELASTING** De EU voert een geharmoniseerde grondslag voor de belasting op bedrijfswinsten in. Dit krijgt een minimumtarief. Als niet alle lidstaten willen deelnemen, wordt dit ingevoerd door een kopgroep van lidstaten. De EU verbiedt misbruik met belastingaftrek voor intellectueel eigendom (patentboxen). Hiermee wordt de fiscale *race to the bottom* gestopt. De EU spant zich ook in voor wereldwijde afspraken over winstbelasting.
- 4 **BRONBELASTINGEN** De EU zorgt voor minimumharmonisatie van een bronbelasting op dividend, rente en royalty's. Hiermee wordt voorkomen dat EU-lidstaten worden gebruikt als doorsluislanden voor multinationals die belasting willen ontwijken.
- 5 **BELASTINGRAPPORTAGE** Alle grote bedrijven (met een omzet van meer dan 40 miljoen euro) worden verplicht om in ieder land waar ze actief zijn publiekelijk te rapporteren over hun belastingafdrachten, economische activiteiten en subsidies.
- 6 **BELASTINGDEALS** De EU minimaliseert de mogelijkheden voor multinationals en overheden om belastingdeals (rulings) te sluiten waarbij belasting wordt ontweken. Als er toch afspraken worden gemaakt dienen deze openbaar te zijn en te voldoen aan het principe dat belasting daar wordt betaald waar winst wordt gemaakt.
- 7 **MEDEWERKING AAN BELASTINGONTDUIKING** Banken, trustkantoren en andere financiële instellingen die meewerken aan het faciliteren van witwassen, agressieve belastingontwij-

king en belastingontduiking door hun klanten krijgen sancties opgelegd. Een openbaar register waarin staat wie de uiteindelijke eigenaar is van elk bedrijf of trust zal hierbij helpen.

- 8 ANTI-WITWASSEN** Recente schandalen laten zien dat witwassen nog steeds een groot probleem is. Er komt een Europese instelling die hard kan optreden tegen witwassen, de financiering van georganiseerde criminaliteit en van terrorisme. Deze Europese instelling zal nauw samenwerken met de *Financial Intelligence Units* van de lidstaten.
- 9 BELASTINGVOORDELEN** Wanneer de Europese Commissie ongeoorloofde staatssteun in de vorm van belastingvoordelen constateert (zoals in het geval van onder meer Apple en Starbucks), legt zij niet alleen een belastingnaheffing op voor de gedeerde inkomsten, maar ook een substantiële boete. Deze belastingnaheffing en boete komen deels ten goede aan de andere EU-landen in plaats van aan het land dat deze constructie gefaciliteerd heeft. Op deze manier worden landen gestraft voor het meewerken aan de fiscale *race to the bottom*.
- 10 BELASTINGPARADIJS** De EU scherpt criteria aan voor de zwarte lijst van belastingparadijsen en zorgt dat ook alle EU-lidstaten zelf voldoen aan deze aangescherpte criteria. Het hanteren van zeer lage belastingtarieven gaat ook gelden als criterium voor een belastingparadijs. Er komt een heffing op kapitaalstromen naar landen op de zwarte lijst.
- 11 BELASTINGVERDRAGEN** Op langere termijn worden belastingverdragen met landen buiten de EU namens de hele EU afgesloten, zodat het ondoorzichtige netwerk van bilaterale belastingverdragen, met alle ontwijkingsmogelijkheden van dien, verdwijnt.
- 12 BELASTINGINNING ONTWIKKELINGSLANDEN** De EU levert financiële en technische ondersteuning aan ontwikkelingslanden om hun belastinginning te verbeteren, en waar nodig ook aan lidstaten.
- 13 CFC-REGELS** De EU scherpt Europese regels aan voor het belasten van winsten die verschoven worden naar belastingparadijsen (CFC-regels).
- 14 BELASTINGVERSCHUIVING** De Europese Commissie spoort EU-landen aan om lasten te verschuiven van arbeid naar vervuiling en vermogen.
- 15 BTW-REGELS** De Europese regels over btw worden drastisch herzien zodat lidstaten de vrijheid krijgen om niet de aankoop van goederen en diensten te belasten maar hun effect op het milieu en het gebruik van grondstoffen (onttrokken waarde). De btw moet verlaagd kunnen worden voor:
- A arbeidsintensieve diensten, zoals kappers, kunstenaars en fietsenmakers;
  - B reparaties en hergebruikte goederen en materialen;
  - C groente en fruit.

- 16 BTW-FRAUDE** De EU pakt btw-fraude strenger aan, onder meer door betere samenwerking tussen belastingdiensten en door waar nodig de btw-plicht te verleggen van de leverancier naar de afnemer, uitgezonderd de consument.

B. EEN STERKE PUBLIEKE SECTOR

- 1 NUTSVOORZIENINGEN** De EU dwingt geen liberalisering af van nutsvoorzieningen zoals openbaar vervoer, sociale huisvesting of zorg. De lidstaten bepalen zelf welke diensten worden verzorgd door de overheid of maatschappelijke ondernemingen. Drinkwatervoorziening blijft in publieke handen. De EU gaat zich daar ook wereldwijd voor inzetten.
- 2 MARKTWERKING IN DE PUBLIEKE SECTOR** De EU houdt de dienstenrichtlijn en aanbestedingsrichtlijn tegen het licht om ongewenste marktwerking in diensten van algemeen belang tegen te gaan. Er moeten uitzonderingen komen op de Europese aanbestedingsregels voor lokale zorg die gemeenten inkopen, voor basis- en voortgezet onderwijs, voor maatschappelijke dienstverlening en rechtskundige diensten. Staatssteun regels moeten minder streng worden toegepast waar het gaat om publieke diensten.
- 3 SOCIALE WONINGBOUW** Een brede sociale woningbouwsector mag niet in de knel komen door Europese marktregels. De staatssteunregels voor diensten van algemeen belang worden herzien zodat lidstaten zelf de doelgroepen voor sociale huisvesting kunnen bepalen. Als lokale overheden willen ingrijpen om de toegang tot betaalbare huisvesting veilig te stellen, krijgen ze daartoe de ruimte.
- 4 BEDRIJVENREGISTER** De EU werkt aan een betere registratie van ondernemingen om brievenbusbedrijven te bestrijden aan de hand van een transparant Europees bedrijven- en trustregister. De EU schaft alle belemmeringen voor lidstaten af om op te treden tegen bedrijven zonder reële economische activiteit. Verdere verdieping van de interne markt mag niet leiden tot nieuwe mogelijkheden voor postbusbedrijven.

C. GELIJK LOON VOOR GELIJK WERK

- 1 GELIJK LOON VOOR GELIJK WERK** De EU zorgt samen met lidstaten voor betere handhaving van het principe van gelijk loon voor gelijk werk. Grensoverschrijdende malafide constructies worden aangepakt door de oprichting van een Europese Arbeidsautoriteit met het mandaat om grensoverschrijdende inspecties uit te voeren. Ook stelt de EU een minimumnorm voor het aantal inspecties in verhouding tot de beroepsbevolking. Bedrijven die nationale arbeidswetgeving via grensoverschrijdende (schijn)constructies ontwijken, belanden op een zwarte lijst.

- 2 TRANSPORTSECTOR** De transportsector gaat onder de regels voor detachering vallen: werkgevers moeten de arbeidsvoorwaarden respecteren van het land waarin de chauffeur rijdt. Om dit te controleren worden vrachtwagens binnen de EU zo snel mogelijk verplicht een slimme tachograaf te installeren.
- 3 SCHIJNZELFSTANDIGHEID** De EU treedt op tegen schijnzelfstandigheid door criteria te definiëren die echte zelfstandigen onderscheiden van de facto werknemers. De EU biedt voldoende ruimte aan lidstaten om een meldplicht in te voeren voor gedetacheerde werknemers en zelfstandigen voordat ze aan een opdracht beginnen in een andere lidstaat.
- 4 MINIMUMLONEN** Sociale dumping binnen de EU wordt tegengegaan door afspraken te maken over minimumlonen; deze moeten voldoende inkomen bieden om boven de nationale armoedegrens uit te komen.
- 5 PLATFORMECONOMIE** De EU neemt het voortouw bij het reguleren van de platform- en deeleconomie, zoals Uber, met het oog op bescherming van werknemers die afhankelijk zijn van digitale platforms.
- 6 EUROPESE PIJLER VAN SOCIALE RECHTEN** De EU zorgt dat al haar beleid actief bijdraagt aan de principes die zijn vastgelegd in de Europese Pijler van Sociale Rechten. De Europese Commissie toetst relevante nieuwe wetsvoorstellen vooraf aan deze principes.
- 7 JEUGDWERKLOOSHEID** Om de jeugdwerkloosheid te bestrijden ziet de Europese Commissie toe op naleving en uitbreiding van de jeugdgarantie die jongeren binnen vier maanden recht geeft op werk, een stage of een opleiding. Bovendien geeft de EU meer steun aan grensoverschrijdende arbeidsbemiddeling en stages.
- 8 STAGES** De EU treedt op tegen uitbuiting van stagiaires door aan jeugdgarantieregelingen de voorwaarde te verbinden dat het betreffende land het Europese kwaliteitsraamwerk voor traineeships respecteert.
- 9 MINIMUMRECHTEN** De EU legt minimumrechten voor de scholing van werknemers vast voor grote bedrijven, zodat werknemers tijdig van werk naar werk kunnen als banen verdwijnen en veranderen. Daarbij ligt de focus op de verwerving van vaardigheden die nodig zijn voor sectoren met toekomst zoals groene technologie en zorg.
- 10 TOPINKOMENS** Werkgevers en werknemers maken in het ondernemingsbestuur afspraken over de hoogte van eventuele bonussen en de maximaal toelaatbare inkomensverschillen binnen de onderneming.
- 11 MINIMUMUITKERINGEN** De EU pakt armoede verder aan door vast te leggen dat lidstaten hun inwoners een bestaansminimum garanderen. De EU ondersteunt onderzoeken naar en experimenten met een basisinkomen.

- 12 EMANCIPATIEBELEID** De EU maakt zich sterk voor een actief en breed emancipatiebeleid, zowel voor vrouwen als voor andere groepen in een achterstandspositie. De EU ziet toe op naleving van antidiscriminatiewetgeving door de lidstaten en zorgt voor meer transparantie over salarisverschillen tussen vrouwen en mannen.
- 13 VERLOFREGELINGEN** De EU vergemakkelijkt het delen van arbeid en zorg door het stimuleren van zwangerschapsverlof, partnerverlof, betaald zorgverlof en betaalbare kinderopvang. Inzet is een systeem met gelijke verloftijd voor zowel man als vrouw, flexibel in te zetten in de eerste paar jaren na de geboorte van het kind.
- 14 EMANCIPATIE AAN DE TOP** De EU-instellingen zorgen met bindende regels, waaronder quota, voor een evenredige vertegenwoordiging van mannen, vrouwen en minderheden.
- 15 WONEN EN WERKEN OVER DE GRENS** De EU vergemakkelijkt het wonen en werken over de grens door betere regels te maken voor het meenemen van uitkeringsrechten en voorzieningen voor mensen met een beperking. Misbruik wordt tegengegaan door uitwisseling van gegevens tussen de belastingdiensten en uitkeringsinstanties van verscheidene landen mogelijk te maken.
- 16 ERKENNEN DIPLOMA'S** De EU werkt verder aan de wederzijdse erkenning van diploma's, ook juist voor beroepsopleidingen, studieresultaten en beroepskwalificaties, zodat mensen makkelijker over de grens kunnen studeren en werken.

D. DE BANKEN AAN BANDEN

- 1 BANKENUNIE** Een volwaardige bankenunie is belangrijk voor de stabiliteit van de eurozone. Hierbij zal risicodeling hand in hand moeten gaan met risicovermindering. Een belangrijk principe is dat de bankensector zelf opdraait voor mogelijke verliezen en dat banken geloofwaardig failliet kunnen gaan. Om te voorkomen dat problemen in de bankensector overslaat op de overheidsfinanciën van eurolanden, komt er een Europees depositogarantiestelsel.
- 2 EIGEN VERMOGEN BANKEN** Banken moeten substantieel meer eigen vermogen aanhouden ten opzichte van de schulden die ze hebben.
- 3 PLURIFORMITEIT** Nieuwkomers en lokale banken kunnen bijdragen aan een sterkere binding met de lokale, reële economie. Regelgeving dient proportioneel te worden toegepast zodat de pluriformiteit van het bankenlandschap wordt bevorderd en er niet alleen maar grootbanken overblijven.

- 4 NUTSBANKEN** Grote banken worden opgeknipt en er komt een scheiding tussen de nutsactiviteiten van banken en risicovolle handelsactiviteiten.
- 5 KAPITAALMARKT** De EU werkt aan het uitbouwen van een goed gereguleerde kapitaalmarkt die in dienst staat van de reële en duurzame economie. Zo voert de EU bijvoorbeeld een belasting in op financiële transacties, die speculatieve handel tegengaat en geduldig beleggen stimuleert.
- 6 BEGRIJPelijkheidSTOETS** Toezichthouders onderwerpen nieuwe financiële producten aan een risicotoets waaronder een begrijpelijkheidstoets voor consumenten. Zij hanteren daarbij een 'nee, tenzij' in plaats van een 'ja, mits'-benadering.
- 7 CONSUMENTENKRACHT** De overstap tussen banken wordt eenvoudiger gemaakt.
- 8 SCHADUWBANKIEREN** De EU voert regels in voor 'schaduwbankieren'. Uitgangspunt daarbij is dat voor bedrijven die vergelijkbare risico's lopen als banken, vergelijkbare regels en vergelijkbaar toezicht gelden.
- 9 DUURZAME INVESTERINGEN** De EU maakt definities voor duurzame en niet-duurzame aandelen, obligaties en spaarrekeningen. Alleen financiële producten die aan Europese criteria voldoen, mogen als 'duurzaam' in de markt worden gezet. De EU neemt maatregelen om de financiering van niet-duurzame investeringen te ontmoedigen.
- 10 KREDIETBEOORDELAARS** De EU dringt de rol die in regelgeving wordt toegekend aan kredietbeoordelaars terug. Tevens werkt de EU aan een parallelle beoordeling voor energie- en grondstofefficiëntie voor bedrijven en landen.
- 11 BONUSSEN** De Europese regelgeving ten aanzien van bonussen wordt afgestemd op het Nederlandse niveau van maximaal 20% van het vaste salaris.
- 12 FINANCIËLE SECTOR EN BREXIT** Afspraken tussen EU en het Verenigd Koninkrijk over financiële dienstverlening na Brexit mogen niet leiden tot een versoepeling van de regels voor banken en de stabiliteit van de financiële sector niet aantasten.
- 13 EUROPESE INVESTERINGSBANK** De Europese Investeringsbank stopt met investeringen in de fossiele industrie en stelt meer kapitaal beschikbaar voor de financiering van projecten op het gebied van duurzame energie en energiebesparing. Er gaat geen geld naar fossiele energiecentrales of naar gaspijpleidingen. Tevens wordt de EIB aan hogere standaarden gehouden voor verantwoording aan het Europees Parlement, transparantie en integriteitszaken, zoals het samenwerken met entiteiten die betrokken zijn bij belastingontwijking of corruptie.

- 14 CARBON STRESS TEST** Toezichthouders voeren een carbon stress test in om de risico's van fossiele investeringen voor financiële spelers en het systeem in kaart te brengen. Financiële instellingen worden verplicht openheid te geven over de energie-, CO₂- en grondstoffenprijzen waarmee zij rekenen bij de waardering van hun bezittingen en hun financiële risico's af te dekken.
- 15 GEDULDIG BELEGGEN** De EU bevordert geduldig ondernemen en beleggen. Aandeelhouders krijgen een zwaardere stem en loyaliteitsdividend naarmate zij langer in het bezit zijn van de aandelen. Toezichthouders waken scherp voor contracten met vermogensbeheerders die een hoge kortetermijnwinst op aandelen beloven.

E. EEN SOCIALE, STABIELE EN DEMOCRATISCHE EURO

- 1 RISICODELING** De stabiliteit van de eurozone en de capaciteit om schokken op een sociale draaglijke manier te doorstaan wordt versterkt door middel van euro-obligaties en een eurozonebegroting, als onderdeel van de Europese meerjarenbegroting (MFK). Afspraken over verantwoordelijk financieel, economisch- en begrotingsbeleid zijn een voorwaarde voor risicodeling in de eurozone. Zo hebben landen alleen recht op gezamenlijke financiering van schulden als zij hun staatsschuld afbouwen. Om de negatieve spiraal tussen banken en staatsschuld te doorbreken gaat de introductie van de euro-obligatie samen met de verplichting voor banken om niet te veel van de schuld van het eigen land op de balans te hebben staan.
- 2 STABILITEITS- EN GROEIPACT** De begrotingsregels van het Stabiliteits- en Groeipact moeten hervormd worden zodat de regels disciplinerend werken in goede tijden en meer ruimte bieden voor stabilisatie en anticyclisch beleid in slechte tijden. Daarnaast moet er meer rekening worden gehouden met de structurele houdbaarheid van de overheidsfinanciën op de lange termijn en de manier waarop economische groei bevorderd zou kunnen worden.
- 3 EUROPEES STABILITEITSMECHANISME** Het Europees Stabiliteitsmechanisme krijgt de mogelijkheid om een potentiële crisis met preventieve kredieten in een vroeg stadium in de kiem te smoren. Het Europees Parlement krijgt meer te zeggen over het Europees Stabiliteitsmechanisme, het fonds voor EU-landen in grote financiële nood. Naast economische komen ook sociale overwegingen centraal te staan bij het bepalen van de voorwaarden voor deze financiële steun.
- 4 EUROPEES SEMESTER** De EU stimuleert duurzame en sociale hervormingen via het Europees Semester. Hierbij dienen de principes zoals geformuleerd in de Europese Pijler van Sociale Rechten het anker te vormen.

- 5 **GRIEKENLAND** Om Griekenland perspectief te bieden op een houdbare staatsschuld en economisch herstel, wordt een deel van de Europese leningen aan dat land kwijtgescholden. Bij schuldverlichting worden allereerst de private crediteuren aangeslagen. Zo nodig draagt de ECB bij in de kosten.
- 6 **DEMOCRATISCHE CONTROLE EUROGROEP** Er komt betere democratische controle op de Eurogroep vanuit het Europees Parlement en er komt meer transparantie over wat er is besproken in de Eurogroep.

F. INVESTEREN IN DE ECONOMIE VAN DE TOEKOMST

- 1 **MFK** De Europese meerjarenbegroting (MFK) moet gemoderniseerd worden om de EU eerlijker en duurzamer te maken. Er moet een verschuiving plaatsvinden van de oude cohesie- en landbouwfondsen naar toekomstgericht beleid, waaronder klimaat en innovatie.
- 2 **EIGEN INKOMSTEN EU-BEGROTING** Nationale bijdragen van EU-landen kunnen omlaag als de EU-begroting meer eigen inkomsten krijgt.
- 3 **MFK EN KLIMAAT** Het MFK moet consistent zijn met het Klimaatakkoord van Parijs. Geen enkele euro die de EU uitgeeft mag in strijd zijn met deze klimaatdoelen. Minstens de helft van de EU-begroting moet ten goede komen aan investeringen die bijdragen aan het halen van het Klimaatverdrag en aan de Duurzame Ontwikkelingsdoelen van de VN.
- 4 **LANDBOUWSUBSIDIES** De EU bezuinigt op landbouwbeleid door de landbouwsubsidies te begrenzen op €50.000 per ontvanger per jaar om een einde te maken aan de praktijk dat meer dan 80% van de landbouwsubsidies ten goede komt aan slechts 20% van de boeren.
- 5 **STRUCTUURFONDSEN** De EU is solidair met minder welvarende regio's. Cohesiebeleid en structuurfondsen concentreren zich op de minst welvarende regio's in de minst welvarende landen van de EU en op grensoverschrijdende projecten. Subsidies gaan alleen naar projecten die bijdragen aan duurzaamheid en werkgelegenheid, na inspraak van de lokale bevolking. Een hoger aandeel gaat naar de bestrijding van werkloosheid onder jongeren en het Europees Sociaal Fonds.
- 6 **MFK EN INNOVATIE** Een significant groter deel van de EU-begroting wordt besteed aan innovatie, fundamenteel onderzoek en onderwijs. De EU formuleert publieke doelen zoals de energietransitie, een circulaire economie en betaalbare medicijnen, die richting geven aan innovatie. Alle Europese gelden voor energieonderzoek gaan naar duurzame energie of energiebesparing. De subsidies voor onderzoek naar fossiele energie worden stopgezet. Er gaat geen geld voor onderzoek naar de ontwikkeling van wapens.

- 7 MFK EN ONTWIKKELINGSSAMENWERKING** Er wordt in de Europese meerjarenbegroting meer geld uitgetrokken voor ontwikkelingssamenwerking. De wereldwijde bestrijding van armoede en ongelijkheid staat daarbij centraal. Naast mensenrechten – met speciale aandacht voor rechten van vrouwen en meisjes – wordt dit geld ook ingezet voor democratie, steun aan het maatschappelijk middenveld, duurzame landbouw en seksuele en reproductieve gezondheid en rechten.
- 8 EUROPEES FONDS VOOR STRATEGISCHE INVESTERINGEN** De EU investeert in de economie van de toekomst door een verbetering en uitbreiding van het Europees Fonds voor Strategische Investerings.
- 9 RECHTMATIGHEID UITGAVEN** Deelname van een land aan het Europees Openbaar Ministerie, dat fraude met Europese gelden kan vervolgen, is verplicht voor het ontvangen van Europese subsidies. Lidstaten zijn verplicht jaarlijks de rechtmatigheid aan te tonen van de besteding van EU-gelden. Doen ze dat niet, dan worden subsidies stopgezet.
- 10 ONKOSTENVERGOEDING** Europarlementariërs worden verplicht een verantwoording van hun onkostenvergoeding openbaar te maken. Niet-besteemd geld moet worden teruggestort.
- 11 SALARISSEN EUROPESE AMBTENAREN** De salarissen en secundaire arbeidsvoorwaarden van Europese politici en Europese ambtenaren worden verder versoerd. Toeslagen zoals de ontheemden- en familietoeslag verdwijnen.
- 12 DECLARATIE VLIEGREIZEN** Op korte termijn kunnen ambtenaren en vertegenwoordigers van de EU vlieguren van minder dan 750 kilometer in principe niet meer declareren.

2. PROGRAMMAPUNTEN BIJ EEN GROEN EUROPA

A. STRIJDEN VOOR HET KLIMAAT

- 1 KLIMAATAKKOORD** De EU geeft met volle overtuiging uitvoering aan het Klimaatakkoord van Parijs. Hierin is vastgelegd dat in 2050 de uitstoot van broeikasgassen naar nul moet zijn gebracht en de EU dan klimaatneutraal moet zijn. De huidige doelstellingen voor 2030 worden aangescherpt:

  - A 60 procent minder uitstoot van broeikasgassen in de EU ten opzichte van 1990;
  - B 45 procent hernieuwbare energie;
  - C 40 procent energiebesparing ten opzichte van nu.

- 2 HERNIEUWBARE ENERGIE 2050** Uiterlijk in 2050 gebruikt de EU alleen nog maar hernieuwbare energie.

- 3 KLIMAATTOPPEN** De EU neemt bij internationale klimaattoppen het voortouw om de aangescherpte klimaatdoelen wereldwijd geaccepteerd te krijgen. De EU bepaalt haar onderhandelingsinzet bij meerderheid en spreekt met één stem. In de aanloop naar en tijdens klimaattoppen zoekt de EU samenwerking met landen die zich inspannen om klimaatverandering te stoppen.

- 4 KLIMAATSTEUN** De EU geeft meer klimaatsteun aan ontwikkelingslanden. Zij stelt zeker dat deze steun bovenop de al bestaande uitgaven voor ontwikkelingssamenwerking komt. Vanaf het jaar 2020 dragen de EU en haar lidstaten jaarlijks minstens 30 miljard euro bij aan het internationaal klimaatfonds voor steun aan ontwikkelingslanden bij duurzame energie en aanpassing aan klimaatverandering. De Europese bijdrage omvat onder meer de helft van de opbrengsten van geveilde emissierechten.

- 5 CO₂-PRIJS** De prijs voor de uitstoot van CO₂ is nu structureel te laag. Deze moet omhoog naar tenminste 40 euro per ton in 2020. Daarna moet de prijs verder omhoog. Een grondige herziening van het emissiehandelssysteem is nodig om de Parijs-doelstelling te halen. Het aantal emissierechten dat in omloop is, is te hoog. Dit moet sneller omlaag (met 4% per jaar). Het percentage waarmee het overschot aan emissierechten elk jaar in de Marktstabiliteitsreserve belandt, moet blijvend omhoog naar 30 procent. De nieuw ingevoerde mogelijkheid voor lidstaten om emissierechten te schrappen wordt verder uitgebreid.

- 6 EMISSIERECHTEN** Emissierechten worden niet langer gratis weggeven, maar geveild. Er komen sectorspecifieke oplossingen voor het risico op 'koolstoflekkage' door verplaatsing van bedrijvigheid naar buiten de EU, zoals een heffing op cement uit landen die geen klimaatbeleid hebben dat op hetzelfde niveau is als de EU. Een deel van de opbrengsten van geveilde emissierechten wordt besteed aan innovatieve industriële processen die CO₂ besparen.
- 7 MINIMUMPRIJS** Er wordt een minimumprijs ingevoerd in het emissiehandelssysteem. Indien te veilen emissierechten onder deze minimumprijs blijven, worden deze rechten geschrapt.
- 8 INVESTEREN DUURZAME ONTWIKKELING** De EU stimuleert duurzame ontwikkeling van de economie in ontwikkelingslanden door een deel van de opbrengsten van het emissiehandelssysteem daar te investeren, en niet door emissierechten in die landen op te kopen.
- 9 F-GASSEN** De EU is een voorloper in de wereld wat betreft de aanpak van gefluoreerde broeikasgassen (F-gassen), die een zeer krachtige broeikaswerking hebben. Om te garanderen dat Europese bedrijven een internationale koppositie blijven behouden bij de ontwikkeling van alternatieven, moet de Europese uitfasering van F-gassen verder worden uitgebreid en moeten quota's voortaan geveild worden.
- 10 KLIMAAT EN BREXIT** De Europese klimaatdoelstellingen mogen niet worden verlaagd als het gevolg van Britse vertrek. Het Verenigd Koninkrijk moet zo veel mogelijk onderdeel blijven van Europees klimaat- en energiebeleid.
- 11 BREED WELVAARTSBEGRIJ** In navolging van Nederland, komt er in het Europees Parlement een commissie die een politieke discussie voert over een breed welvaartsbegrip. Economische groei is geen goede maatstaf voor welvaart. Deze commissie onderzoekt welke factoren wel deel zijn van een breed welvaartsbegrip en doet aanbevelingen hoe dit kan worden omgezet in beleid.

B. EEN UNIE VAN ZON EN WIND

- 1 SUPERNET** De EU krijgt een supernet voor groene stroom, een Europees netwerk van efficiënte hoogspanningskabels – bij voorkeur onderzees en ondergronds - dat de schommelingen in het aanbod van groene energie opvangt en de aansluiting op duurzame energiebronnen buiten de EU faciliteert. Dat supernet wordt gerealiseerd door regionale energienetten slim te integreren – zoals het net van landen om de Noordzee.
- 2 SLIMME NETTEN** Alle lokale energienetten in de Europese Unie worden 'slimme netten', geschikt voor het ontvangen, uitwisselen en het tijdelijk opslaan van kleinschalig opgewekte groene energie.

- 3 ENERGIECENTRALES** De EU stelt een limiet aan de uitstoot van nieuwe en bestaande energiecentrales. De limiet verzekert dat er op korte termijn geen vieze kolencentrales meer in de EU staan en dat ook inefficiënte gascentrales uitgefaseerd worden. Uiterlijk in 2030 zijn alle kolencentrales in de EU dicht.
- 4 FOSSIELE SUBSIDIES** Er gaan geen Europese subsidies meer naar fossiele energie en daaraan gerelateerde activiteiten, zoals het aanleggen van pijpleidingen.
- 5 GROENE EIB** De Europese Investeringsbank stopt met investeringen in de fossiele industrie en stelt meer kapitaal beschikbaar voor de financiering van projecten op het gebied van duurzame energie en energiebesparing. Er gaat geen geld naar fossiele energiecentrales of naar gaspijpleidingen.
- 6 INTEGERE EIB** De Europese Investeringsbank (EIB) wordt aan hogere standaarden gehouden voor verantwoording aan het Europees Parlement, transparantie en integriteitszaken, zoals het samenwerken met entiteiten die betrokken zijn bij belastingontwijking of corruptie.
- 7 GAS LOCK-IN** De EU vermijdt een *gas lock-in*. Investeringen in gasinfrastructuur worden beperkt tot noodzakelijk onderhoud in verband met de veiligheid, betere benutting van bestaande capaciteit en aanpassingen voor bijvoorbeeld transport van groene waterstof. De afhankelijkheid van gas wordt verminderd door huizen beter te isoleren en alternatieven te zoeken voor de industrie.
- 8 IMPORT TEERZANDOLIE** Er komen EU-maatregelen tegen de import van olie die op extreem vervuilende wijze is gewonnen, zoals teerzandolie.
- 9 BIOMASSA** De EU stelt strikte duurzaamheidscriteria op voor het gebruik van biomassa in energiecentrales. Deze normen zorgen ervoor dat er geen bomen in kolencentrales worden verbrand en louter bio-energie afkomstig van houtafval uit duurzaam beheerde bossen in aanmerking komt voor subsidie. Alleen de biomassa die voldoet aan deze duurzaamheidscriteria wordt als klimaatneutraal gezien in het Europese emissiehandelssysteem. Op termijn wordt de verbranding van biomassa voor energieopwekking niet langer gesubsidieerd, want in een circulaire economie worden hout, houtafval en andere vormen van biomassa allereerst als grondstof ingezet, en pas in laatste instantie als brandstof. De eisen voor stofuitstoot voor biomassacentrales wordt verhoogd.
- 10 CO₂-OPSLAG** De opslag en recycling van CO₂ wordt uitsluitend toegestaan in die gevallen waarin de uitstoot op korte termijn niet kan worden voorkomen, niet voor gas- of kolencentrales en alleen waar dit veilig kan.

Oplossingen waarbij de CO2 blijvend uit de atmosfeer verwijderd wordt, zijn beter dan oplossingen, zoals synthetische kerosine waarbij na het recyclen de CO2 alsnog in de atmosfeer terecht komt. Experimenten met negatieve emissies krijgen wel steun, met het oog op een klimaatneutrale economie in 2050. Voor biomassacentrales geldt dan de eis dat voor de biomassa geen toepassing als grondstof meer mogelijk is, dat nutriënten uit de verbrandingsas veilig worden gerecycled en dat de CO2 blijvend wordt opgeslagen.

- 11 KERNENERGIE** Kernenergie wordt uitgefaseerd. De EU verleent geen steun aan de bouw van kerncentrales. Het wordt lidstaten niet toegestaan om kerncentrales te subsidiëren. Kerncentrales worden verplicht om net als elke andere vorm van energie een verzekering voor ongevallen te hebben. De kosten voor het ontmantelen van kerncentrales moeten volledig gedragen worden door het energiebedrijf dat de centrale heeft geëxploiteerd. Radioactief afval wordt niet geëxporteerd naar of geïmporteerd uit landen buiten de EU. Kernafval mag niet onomkeerbaar ondergronds worden opgeslagen. Er komt een einde aan Euratom. Onderzoeksreactoren, onder meer nodig voor de productie van medische isotopen, worden uitgefaseerd naarmate voldoende vervangende faciliteiten zijn gerealiseerd die nauwelijks tot geen radioactief afval veroorzaken.
- 12 WATERSTOF** De ontwikkeling van 'groene waterstof', waterstof die opgewekt is met schone energie wordt gestimuleerd door de EU. Groene waterstof kan dienen als opslagmedium voor energie, als brandstof bij zwaar wegtransport en als vervanger van gas en andere fossiele brandstoffen en grondstof in de industrie. Investerings in waterstof worden gesubsidieerd, waarbij afspraken worden gemaakt over het snel verlagen van de kostprijs.
- 13 ENERGIEBESPARING** De EU stelt striktere normen voor het energiegebruik van apparaten (ecodesign). Deze normen worden regelmatig aangescherpt in het licht van marktontwikkelingen en innovaties: de zuinigste technologie wordt de nieuwe norm. De meest verspillende apparaten verdwijnen hierdoor van de markt.
- 14 ENERGIEBESPARING IT** De Europese Commissie moet een groene IT-strategie opzetten gericht op het ontwikkelen van ultraefficiënte chips en halfgeleiders. Voor bijzonder energie-intensieve onlineprocessen moeten de ontwikkeling van energiezuinige alternatieven afgedwongen worden. De EU-gedragscode voor energiebesparing door datacenters wordt aangescherpt en bindend gemaakt.
- 15 ENERGIEPOLITIEK** De Europese Commissie krijgt de regie over de buitenlandse energiepolitiek. Zij voert de onderhandelingen met landen buiten de EU zoals Rusland over grote energieprojecten. De tientallen contracten van Europese landen en bedrijven met landen buiten de EU over energieleveranties worden voortaan gecoördineerd door de Commissie.

C. EEN NETWERK VAN SNELLE TREINEN

- 1 EUROPESE TREINVERBINDINGEN** De EU stimuleert goed grensoverschrijdend openbaar vervoer, in het bijzonder per trein. Een agentschap neemt de verantwoordelijkheid om een Europees treinnetwerk te realiseren. De afstand waarbinnen de trein een goed vervoermiddel is, moet vergroot worden. Voor de middellange afstand wordt er een snel netwerk tussen metropolen gecreëerd. Op de lange afstand maakt de nachttrein een comeback en het Europese netwerk van nachttreinen wordt verder uitgebreid. Belemmeringen voor internationale reizen worden weggenomen door betere samenwerking tussen nationale treinaanbieders. De verbindingen tussen grensregio's worden verbeterd. Enkel waar dit noodzakelijk is worden nieuwe verbindingen in het netwerk aangelegd.
- 2 BOEKEN VAN TREINREIZEN** Het vinden en boeken van een internationale reis per trein moet net zo makkelijk zijn als een binnenlandse reis. Alle reisinformatie en informatie over punctualiteit en andere prestaties moet real time en op basis van open data beschikbaar zijn, en door serviceproviders in informatiediensten en apps verwerkt kunnen worden. De EU moet afdwingen dat nationale openbaarvervoersaanbieders deze informatie vrijgeven.
- 3 TOEGANKELIJKHEID OPENBAAR VERVOER** Al het openbaar vervoer wordt toegankelijk voor mensen met een beperking.
- 4 GOEDERENVERVOER VIA SPOOR** De EU stimuleert het goederenvervoer via spoor.
- 5 ENERGIEBELASTING** De richtlijn voor energiebelasting wordt herzien, zodat niet het energievolume maar de CO₂-uitstoot de grondslag wordt. De hoogte van de brandstofaccijns wordt gebaseerd op de mate van vervuiling, waardoor de accijns op diesel hoger wordt dan de accijns op benzine.
- 6 MILIEUNORMEN** De strengst mogelijke milieunormen gaan gelden voor alle nieuwe voer- en vaartuigen en mobiele machines. Er komt een streng Europees toezicht op de naleving van deze normen, op basis van betrouwbare tests. Emissievrij, stil vervoer met minimaal grondstoffenverbruik is daarbij het einddoel. Ook worden maatregelen genomen om bestaande schepen en (diesel)treinen schoner, zuiniger en stiller te maken.
- 7 GOEDERENVERVOER VIA BINNENVAART** De EU stimuleert goederenvervoer via schone binnenvaart. In de scheepvaart worden alternatieven voor stook- en dieselolie zoals het varen op windkracht, elektriciteit en waterstof en energiezuinig varen bevorderd.
- 8 FIJNSTOF** De normen voor fijnstof en andere vervuilende uitstoot van voer- en vaartuigen worden verder aangescherpt. Er komt een gecombineerde emissienorm voor benzine- en dieselmotoren voor fijnstof, NO_x en CO₂ die zonder uitzonderingen in alle rij- en vaaromstandigheden geldt.

- 9 BIOBRANDSTOFFEN** De EU streeft naar een internationaal akkoord over criteria voor duurzaamheid van biobrandstoffen. De Europese verplichting om biobrandstof bij te mengen in fossiele autobrandstof wordt afgeschaft. Het gebruik van biobrandstoffen wordt gericht op sectoren waar er geen duurzamere alternatieven voor handen zijn zoals de luchtvaart. De EU stimuleert alleen duurzame biobrandstoffen, die leiden tot een vermindering van de uitstoot van broeikasgassen van minstens 70 procent, die geen nadelige gevolgen hebben voor de voedselvoorziening en de biodiversiteit en waarbij internationale arbeidsnormen nageleefd worden. Op termijn worden alle biodiesels op basis van plantaardige oliën uitgefaseerd. Vanaf 2021 worden er in de EU geen biobrandstoffen meer gebruikt op basis van palmolie en soja.
- 10 VLUCHTEN ONDER DE 750 KILOMETER** In 2030 zijn alle vluchten binnen de EU van minder dan 750 kilometer vervangen door alternatieven, zoals treinverkeer.
- 11 BELASTING LUCHTVAART** Er komt een eind aan de btw- en accijnsvrijstellingen voor de luchtvaart. De EU voert een kerosinetaks in.
- 12 SCHEEPVAART EN EMISSIEHANDELSSYSTEEM** Internationale scheepvaart wordt onderdeel van het emissiehandelssysteem. De EU voert een CO₂-belasting in op de bunkerolie voor de scheepvaart.
- 13 SCHEEPVAART STROOMOPWEKKING** Om luchtvervuiling door de stroomopwekking van zee- en binnenvaartschepen terug te dringen komen er Europese richtlijnen om te zorgen dat in alle havens stopcontacten voor walstroom komen. De schoonste schepen krijgen voorrang in havens.
- 14 STOOKOLIE** Er komen emissienormen voor alle schepen die EU havens aandoen. De normen voor scheepsstookolie worden strenger.
- 15 STAATSTEUN** Bij de beoordeling van staatssteun aan zeehavens, worden de vermindering van vervoerskilometers en de beschikbaarheid van milieuvriendelijk voor- en natransport criteria.
- 16 VOERTUIGEN ZONDER UITSTOOT** Alle nieuwe voertuigen worden zo snel mogelijk vrij van vervuilende uitstoot. De EU neemt maatregelen die vermijden dat voertuigen die niet voldoen aan Europese standaarden verscheept worden naar andere regio's.
- 17 FIETSEN** De EU stimuleert fietsen, veilige fietsroutes voor woon-werkverkeer, een Europees netwerk van langeafstandsfietspaden en mogelijkheden om de fiets mee te nemen in internationale treinen.

D. WEG MET DE WEGGOOI-ECONOMIE

- 1 INDUSTRIEEL LEIDERSCHAP** De EU formuleert de ambitie om haar industrie tot de schoonste en efficiëntste ter wereld te maken en het mondiale leiderschap in milieutechnologie te heroveren. Economische groei wordt losgekoppeld van grondstofgebruik. Grondstofgebruik mag niet meer tot ecologische schade leiden. De EU zet al haar wetgevende en financiële instrumenten in om tot een circulaire economie te komen.
- 2 PRODUCTIEPROCESSEN** De richtlijn voor Eco-design wordt uitgebreid. Zo komen er strenge Europese voorschriften voor producten en productieprocessen, die aanzetten tot minder gebruik van energie, water, land en grondstoffen, een langere levensduur, reparbaarheid en recyclebaarheid van producten.
- 3 LEVENSDUUR PRODUCTEN** Producenten blijven gedurende de hele levensduur van een product verantwoordelijk voor het hergebruik van de kostbare grondstoffen. Oude producten worden teruggenomen en niet-hernieuwbare grondstoffen steeds opnieuw gebruikt. Er komt een verplicht grondstoffenpaspoort voor producten. Er komen heldere eisen ten aanzien van levensduur, reparatie en mogelijkheden voor hergebruik.
- 4 BIOBASED ECONOMY** De EU geeft sturing aan de *biobased economy*. Fossiele en andere eindige grondstoffen worden zoveel mogelijk vervangen door duurzame plantaardige alternatieven, zonder de voedselvoorziening in gevaar te brengen. Bij het toepassen van *biobased* producten is cruciaal dat hoogwaardige toepassingen voorrang hebben en pas in allerlaatste instantie kunnen biologische materialen ingezet worden voor energieopwekking.
- 5 CIRCULAIRE ECONOMIE** Het EU-actieplan voor de circulaire economie wordt aangescherpt, onder meer door invoering van bindende doelstellingen met als overkoepelend doel halvering van het verbruik van ruwe grondstoffen in 2030.
- 6 GEVAARLIJKE STOFFEN** Giftige en gevaarlijke stoffen moeten worden vermeden in en verwijderd uit materialen die gerecycled worden, zodat ze niet eindeloos terugkeren in de cyclus van de circulaire economie. Daar is strenge regelgeving voor nodig: de regels die zijn vastgelegd in REACH en de richtlijn beperkingen gevaarlijke stoffen moeten aangescherpt worden. Vervoer van gevaarlijke stoffen vindt zo min mogelijk door stedelijke gebieden plaats.
- 7 AFVAL** Storten en verbranden van afval (ook voor het terugwinnen van energie) wordt niet meer gefinancierd door de EU. Er komt een verbod op de export van afval buiten de Europese Unie.

- 8 PLASTIC** Onnodig gebruik van plastic wordt uitgebannen. De EU stimuleert dat lidstaten binnen hun systemen voor uitgebreide producentenverantwoordelijkheid tariefdifferentiatie toepassen: producenten en importeurs van bijvoorbeeld plastic verpakkingen betalen dan een lagere afvalbeheersbijdrage naarmate zij meer gerecycled plastic gebruiken en de producten herbruikbaar en recyclebaar zijn. Ook stimuleert de EU het gebruik van statiegeld door lidstaten. Plastic wordt makkelijker te recyclen door het aantal soorten plastic terug te brengen en toegevoegde stoffen te reduceren. Er komt een verbod op microplastics in alle cosmetica en schoonmaakmiddelen.
- 9 VISNETTEN** Schepen moeten al hun afval aan land brengen. Daarom komt er een statiegeldsysteem voor plastic visnetten.
- 10 RECYCLING** Er komen hogere Europese standaarden voor recycling, met name van elektronisch afval, zodat meer grondstoffen worden teruggewonnen uit afval.
- 11 FOSFAAT** De EU gaat fosfaat recyclen om de toekomstige voedselvoorziening veilig te stellen. Zij stimuleert onderzoek naar de terugwinning van fosfaat en andere voedingsstoffen uit onder meer rioolwater.
- 12 NANOTECHNOLOGIE** De EU maakt regels voor het veilig gebruik van zeer kleine deeltjes in de nanotechnologie.
- 13 ZEEBODEM EN RUIMTE** De internationale oceaانبodem en de ruimte behoren tot het gemeenschappelijk erfgoed van de mensheid. De EU maakt zich in de VN sterk voor strikte internationale regels voor diepzeemijnbouw en ruimtemijnbouw, met een eerlijke verdeling van de opbrengsten tussen rijke en arme landen. Ten minste een derde van de oceanen dient te worden opgenomen in een samenhangend netwerk van zeereservaten, waar mijnbouw en grootschalige visserij verboden zijn. De EU neemt het voortouw bij het voorkomen en opruimen van ruimteschroot.
- 14 WINNING GRONDSTOFFEN** Er komt een aanscherping en uitbreiding van de Europese regels zodat er geen grondstoffen gebruikt worden waarvan de winning of productie verbonden is met conflicten, uitbuiting, landroof of grote milieuschade.
- 15 BELASTING GRONDSTOFFEN** Er komt een Europese belasting op de winning en import van schaarse primaire grondstoffen. Een deel van de opbrengsten wordt teruggesluisd naar de minst ontwikkelde landen.
- 16 GRONDSTOFKETENS** Grondstofketens worden transparant gemaakt en bedrijven worden verplicht om zich ervan te vergewissen dat zij geen grondstoffen gebruiken waarvan de winning of productie verbonden is met conflicten, uitbuiting, landroof en grote milieuschade zoals ontbossing en uitputting van zoetwatervoorraden.

- 17 KRITIEKE GRONDSTOFFEN** De Europese lijst van kritieke grondstoffen wordt uitgebreid met mineralen waarvan de winbare voorraden het snelst uitgeput dreigen te raken (zoals molybdeen en zink) en grondstoffen waarvan de winning of productie gepaard gaat met mensenrechtenschendingen en milieuvernietiging (zoals conflictmineralen en palmolie).

E. GEZONDE NATUUR

- 1 BIODIVERSITEIT** De EU stelt een stappenplan op voor het herstel van de Europese biodiversiteit, zodat uiterlijk in 2025 het verlies aan soortenrijkdom is gestopt. De EU investeert fors in het verbinden van natuurgebieden tot een Europese ecologische hoofdstructuur, Natura 2000, en in de uitvoering en handhaving van de beheerplannen van deze gebieden.
- 2 WINNING FOSSIELE BRANDSTOFFEN IN NATUURGEBIEDEN** Er komt een Europees verbod op nieuwe vergunningen voor het winnen van fossiele brandstoffen in of onder Natura 2000-gebieden.
- 3 DYNAMIEK NATUUR** Bij de bescherming van soorten en leefgebieden op grond van de Vogel- en Habitatrictlijnen wordt rekening gehouden met de dynamiek van de natuur en het verschuiven van leefgebieden als gevolg van klimaatverandering.
- 4 INSECTEN- EN BIJENSTERFTE** Om verdere bijen- en insectensterfte tegen te gaan komt er snel een Europees verbod op alle gevaarlijke bestrijdingsmiddelen. Het gebruik van chemische bestrijdingsmiddelen in de land- en tuinbouw wordt uitgefaseerd. Er komt zo snel mogelijk een einde aan de vrije verkoop van chemische bestrijdingsmiddelen aan consumenten. De beoordeling van de veiligheid van deze middelen wordt niet langer gedaan door de producenten zelf, maar door een onafhankelijk wetenschappelijk instituut op basis van transparante procedures. Biologische bestrijding met behulp van natuurlijke vijanden wordt gestimuleerd.
- 5 HOUTIMPORT** Het Europese verbod op de import van illegaal gekapt hout wordt strikt gehandhaafd. De EU werkt aan uitbreiding van de afspraken met landen van herkomst over (steun bij) duurzaam bosbeheer, het verbeteren van ketenbeheer en het tegengaan van illegale houtkap. De inzet daarbij is om alleen nog duurzaam geproduceerd hout toe te laten op de Europese markt.
- 6 NALEVING** De Europese Commissie houdt strenger toezicht op de implementatie van milieuwetgeving in de lidstaten en roept lidstaten tot de orde wanneer zij niet voldoen aan de afgesproken eisen.

- 7 SCHOON WATER** De EU moet er alles aan doen om de kwaliteitsdoelen van grond- en oppervlaktewater te halen binnen de deadline van 2027. Monitoring en naleving moeten daarom sterk worden verbeterd. Voorkomen van microplastics en van chemisch afval en medicijnresten in afvalwater, alsmede de verwijdering ervan, krijgen hoge prioriteit.
- 8 SCHONE LUCHT** De EU-normen voor schone lucht worden aangescherpt, waarbij minimaal wordt voldaan aan de richtlijnen van de Wereldgezondheidsorganisatie. De luchtkwaliteitsnormen worden uitgebreid met limieten voor roet, ultrafijnstof en methaan. Er komen strikte nationale emissieplafonds.

F. LANDBOUW DIE DE NATUUR STERKER MAAKT

- 1 LANDBOUWBELEID** Het Europees landbouwbeleid stimuleert de overgang naar een natuurinclusieve kringlooplandbouw waarbij boeren een fatsoenlijk inkomen kunnen verdienen en er oog is voor een gezonde leefomgeving, het welzijn van dieren en een aantrekkelijk landschap. Het landbouwbeleid bevat bindende doelstellingen voor lidstaten inzake onder andere natuur, klimaat en milieu, in lijn met Europese wetgeving op deze onderwerpen.
- 2 INKOMENSSTEUN** Inkomenssteun voor boeren wordt gekoppeld aan het boeken van concrete resultaten waar het gaat om biodiversiteit, water- en grondkwaliteit en dierenwelzijn. Het collectief realiseren van vergroeningseisen, ingepast in een integraal gebiedsplan, wordt bevorderd. De inkomenssteun wordt eerlijker verdeeld, waarbij de focus ligt op middelgrote en kleine boerenbedrijven in plaats van op een kleine groep grote industriële boeren. Boeren en andere grondbeheerders worden ruimer beloond voor de diensten die zij de maatschappij leveren, zoals landschapsonderhoud, natuurbeheer en waterberging. Er komen heldere criteria voor en toezicht op de kwaliteit van deze diensten. De beloning voor deze diensten is niet langer een onkostenvergoeding, maar een deel van het ondernemersinkomen. Er komen langjarige contracten, die meer zekerheid bieden voor boeren en natuur.
- 3 VEESTAPEL** De veestapel moet worden verkleind. De Europese Unie moet inzetten op grondgebonden veeteelt. Boeren worden ondersteund bij deze transitie.
- 4 VERDUURZAMEN** De EU geeft tijdelijk extra steun aan boeren die hun bedrijfsvoering willen verduurzamen, investeren in dierenwelzijn of hun bedrijvigheid verbreden met zorgboerderijen en andere vormen van plattelandsontwikkeling.
- 5 AGRO-ECOLOGISCHE PRINCIPES** De EU bevordert de toepassing van agro-ecologische principes binnen de landbouw, ook de biologische. De EU zet daartoe in op ten minste 30% biologische of duurzame landbouw in 2030.

- 6 IMPORT VEEVOER** De overgang naar een landbouw met gesloten kringlopen vraagt om afbouw van de import van veevoer zoals soja; om te beginnen moet alle import aan duurzaamheidseisen voldoen, zodat de EU niet langer veevoer importeert waarvoor tropisch bos is gekapt of dat ten koste gaat van lokaal landgebruik en regionale voedselvoorziening.
- 7 MARKTMACHT BOEREN** Het EU-mededingingsbeleid wordt zodanig aangepast dat boeren meer marktmacht krijgen ten opzichte van voedselverwerkers en supermarkten. Er komt ook meer ruimte voor afspraken tussen producenten, supermarkten en georganiseerde consumenten, waarbij boeren duurzaam produceren in ruil voor een eerlijke prijs. De EU bevordert het gebruik van termijncontracten die boeren meer zekerheid geven over hun afzetprijzen. Zij gaat voedselspeculatie tegen. De Europese Commissie treedt op tegen machtsmisbruik, waaronder kartelvorming door voedselmultinationals, supermarktketens en tussenhandelaren, zodat boeren en tuinders betere afzetprijzen kunnen bedingen.
- 8 GENETISCHE MODIFICATIE** De EU streeft naar een landbouw die vrij is van transgenetische modificatie. Cisgenetisch gemodificeerde gewassen worden streng getoetst. De EU ondersteunt gentechnische productieketens. De etiketteringsplicht voor reeds toegelaten genvoedsel wordt uitgebreid tot producten van dieren die zijn gevoed met genvoer. Leveranciers van genetisch gemodificeerde producten worden volledig aansprakelijk voor (milieu) schade, bijvoorbeeld de 'besmetting' door gewassen van andere boeren.
- 9 LANDBOUWONDERZOEK** De Europese steun voor landbouwonderzoek richt zich vooral op een efficiënter gebruik van water, voedingsstoffen, energie en land, het sluiten van kringlopen, alsmede op de verhoging van de ziekteresistentie van dieren en gewassen.
- 10 BIOTECHNOLOGIEBEDRIJVEN** De macht van grote biotechnologische en agrochemische bedrijven moet worden ingeperkt. Het Europese mededingingsrecht moet meer mogelijkheden gaan bieden om bedrijven met een te dominante marktpositie op te breken en fusies die leiden tot teveel marktmacht tegen te houden. Daarnaast moet de herziening van het Gemeenschappelijk Landbouwbeleid worden gebruikt om de positie van kleine boeren te verstevigen en hun afhankelijkheid van grote biotechnologische en agrochemische bedrijven te verminderen.
- 11 GENETISCHE DIVERSITEIT** De EU zet zich in om genetische diversiteit van planten te behouden, ook met het oog op de noodzakelijke aanpassing op klimaatverandering.
- 12 VOEDSELETIKETTEN** De EU vereist dat voedsletiketten duidelijke informatie gaan geven over de herkomst, productiewijze, milieubelasting en gezondheidsaspecten van voedselproducten. Bij producten van dierlijke afkomst wordt voor consumenten inzichtelijk gemaakt hoe in de productie met dierenwelzijn rekening is gehouden. Bij vlees komt ook de plek van slachting op het etiket te staan. In het voedselkwaliteitssysteem kan gebruik worden gemaakt van QR-codes op de etiketten ten behoeve van aanvullende informatie en transparantie over de productie en de keten.

13 VOEDSELVERSPILLING Er komt een bindende Europese doelstelling voor het terugdringen van voedselverspilling. Hiervoor zijn specifieke verkorting van voedselketens, duidelijkere informatie voor consumenten over houdbaarheids- en gebruiksdata, samenwerking tussen supermarkten en voedselbanken en het beperken van specifieke handelsnormen op uiterlijke kenmerken van groente en fruit noodzakelijk.

G. DIERENWELZIJN

- 1 DIERENWELZIJN** Dieren hebben een intrinsieke waarde. Daarom hebben zij recht op een respectvolle behandeling en moet met hun belangen zorgvuldig rekening worden gehouden. De EU legt dit vast in een bindend handvest van dierenrechten.
- 2 INDUSTRIËLE DIERHOUDERIJ** Industriële dierhouderijsystemen worden uitgefaseerd. De EU voert een verbod op megastallen in. Binnen tien jaar doet de veehouderij recht aan de natuurlijke behoeften van landbouwdieren, inclusief uitloop in de buitenlucht en schaduw. Koeien moeten kunnen grazen, kippen scharrelen, varkens wroeten. De EU biedt veehouders steun bij deze omschakeling.
- 3 VERMINKING** De EU verbiedt onmiddellijk het castreren van biggen en andere vormen van nodeloze verminking van landbouw- en huisdieren.
- 4 SLACHTHUIZEN** In alle slachthuizen in de EU wordt cameratoezicht ingesteld. De nationale voedsel- en warenautoriteit moet deze opnames te allen tijde kunnen inzien.
- 5 DIERONVRIENDELIJKE PRODUCTEN** De EU voert een (import)verbod in op zeer dieronvriendelijke producten zoals *foie gras*.
- 6 PELSDIERFOKKERIJ** Het fokken van pelsdieren wordt verboden, evenals de handel in, doorvoer van en import van hun bont(producten).
- 7 VOEDSELIMPORT** De EU past de Europese dierenwelzijnseisen, zoals bijvoorbeeld het verbod op legbatterijen voor kippen, ook toe op geïmporteerd voedsel. Daarbij wordt voorzien in een redelijke overgangperiode voor exporteurs.
- 8 VEETRANSPORTEN** Veetransporten worden aan banden gelegd. Levend slachtvee mag niet langer dan vier uur worden vervoerd. Het toezicht op de naleving van de vervoersvoorschriften wordt verscherpt.
- 9 FOKPROGRAMMA** De EU bevordert fokprogramma's gericht op het verhogen van de natuurlijke weerstand van de veestapel. Fokken op kenmerken die het welzijn van een dierenras bedreigen, zoals de overmatige spiergroei bij dikbilkoeien, wordt verboden.

- 10 ANTIBIOTICA** Bacteriën die resistent zijn voor antibiotica zijn een bedreiging voor de volksgezondheid. De EU neemt maatregelen om het gebruik van antibiotica in de veehouderij en visteelt drastisch terug te dringen, onder andere door een verbod op het generiek toevoegen van antibiotica in vee- en visvoer.
- 11 VLEES- EN ZUIVELPROMOTIE** De EU besteedt geen geld meer aan reclamecampagnes voor vlees en zuivel.
- 12 HUISDIEREN** Er komen welzijns- en gezondheidsvoorschriften voor de grensoverschrijdende handel in huisdieren. Er komt een Europees verbod op de invoer van exotische dieren. Daarnaast komt er een verbod op de handel in exotische en wilde dieren op internet, tentoonstellingen en beurzen.
- 13 PLEZIERJACHT** De EU verbiedt de plezierjacht, alsook de handel in en import van producten die verkregen zijn door deze jacht.
- 14 STIERENVECHTEN** De EU verbiedt (volks)vermaak en sport met dieren waarbij aantoonbaar is dat het welzijn van dieren ernstig wordt geschaad, zoals stierenvechten.
- 15 DIERPROEVEN** Dierproeven worden uitgefaseerd. Als eerste stap worden zulke proeven alleen nog toegestaan als dat de enige manier is om een substantiële verbetering van de volksgezondheid te bereiken. De transparantie rond de methoden en resultaten van dierproeven wordt vergroot. Er komt meer geld voor alternatieve testmethoden.
- 16 GENETISCHE MODIFICATIE** De EU verbiedt het genetisch modificeren van dieren, waaronder klonen, alsmede de import van gemodificeerde dieren en de producten daarvan. Daarbij geldt een uitzondering voor wetenschappelijk onderzoek en voor de productie van medicijnen tegen levensbedreigende ziekten.

H. DUURZAME VISSERIJ

- 1 VISQUOTA** Commerciële vangst wordt alleen toegestaan als het ecosysteem gezond is en uitsluitend de natuurlijke aanwas aan vis wordt weggevangen. Uiterlijk in 2020 hanteert de EU voor alle commerciële vissoorten wetenschappelijk verantwoorde quota die zorgen voor spoedig herstel van een overvloedige visstand, waarbij uitsluitend de natuurlijke aanwas aan vis wordt weggevangen.
- 2 VISSERIJAKKOORDEN** Visserijakkoorden met landen buiten de EU mogen niet ten koste gaan van een gezonde visstand of van de bestaansmogelijkheden van de lokale bevolking. Import van vis gevangen door vissers in landen buiten de EU heeft de voorkeur boven visserij in wateren van landen buiten de EU door de Europese vissersvloot.

- 3 VISSERIJ EN BREXIT** Als het Verenigd Koninkrijk, na het uittreden uit de EU, vis- en landbouwproducten wil verkopen in de Europese markt, zullen ze ten minste aan dezelfde milieuregels moeten voldoen waar Europese boeren en vissers aan voldoen. Dit betekent dat het Verenigd Koninkrijk visquota zal moeten afspreken met de EU.
- 4 VISMETHODEN** De EU zet zich ervoor in dat zo snel mogelijk een einde wordt gemaakt aan wrede vangst- en dodingsmethoden, door onderzoek naar nieuwe visserijmethoden die meer rekening houden met dierenwelzijn.
- 5 PULSVISSEN** Om de mogelijke potentie van pulsvissen goed te kunnen beoordelen is er gedegen wetenschappelijk onderzoek naar de ecologische neveneffecten nodig voordat de technologie volledig wordt toegestaan. Daarom wordt pulsvissen beperkt toegelaten, zodat voldoende data kan worden verzameld voor grondig onderzoek.
- 6 VANGSTCAPACITEIT** De EU geeft geen subsidie voor de bouw van vissersschepen. Zij dringt het overschot aan vangstcapaciteit terug.
- 7 DUURZAME VISKWEEK** Er komen strengere Europese regels voor duurzame viskweek, met speciale aandacht voor het welzijn van vissen en het reduceren van het gebruik van vis als visvoer.

3. PROGRAMMAPUNTEN BIJ EEN EUROPA VAN BURGERS

A. VEILIGHEID BESCHERMEN

- 1 **EUROPOL EN EUROJUST** Europol en Eurojust krijgen voldoende slagkracht om de strijd tegen het terrorisme te ondersteunen onder meer via het antiterrorisme centrum binnen Europol en het opzetten van gezamenlijke onderzoeksteams.
- 2 **TERRORISMEBESTRIJDING** Terrorisme wordt bestreden in het kader van een Europees strafrechtelijk beleid, waar preventie en resocialisatie duidelijk onderdeel van uitmaken. De EU bevordert dat opsporingsdiensten en veiligheidsdiensten samenwerken op grond van een gemeenschappelijke veiligheidscultuur met respect voor de rechtsstaat en mensenrechten. Rechterlijk en parlementair toezicht door het Europees Parlement en nationale parlementen wordt versterkt, onder meer door het uitbouwen van het parlementair enquêterecht.
- 3 **EUROPEES OPENBAAR MINISTERIE** Het takenpakket van het Europees Openbaar Ministerie wordt uitgebreid met andere zware, grensoverschrijdende delicten, zoals terrorisme. Dit gaat gepaard met stevig rechterlijk en parlementair toezicht en het verder harmoniseren van de rechten van verdachten. Advocaten krijgen vergelijkbare grensoverschrijdende bevoegdheden en faciliteiten als het EOM.
- 4 **VUURWAPENS** Het bezit van automatische en semiautomatische vuurwapens moet volledig worden verboden in de EU.
- 5 **DRUGSBELEID** In het drugsbeleid van de EU komt het beperken van risico's voor gebruikers en hun omgeving centraal te staan.
- 6 **EUROPEES AANHOUDINGSBEVEL** Het Europees aanhoudingsbevel, dat vereenvoudigde uitlevering van verdachten en veroordeelden tussen EU-lidstaten mogelijk maakt, wordt herzien om wettelijk vast te leggen dat overlevering van verdachten aan een ander EU-land dient te worden verboden als het risico bestaat dat de grondrechten van een verdachte worden geschonden, bijvoorbeeld door buitensporig lang voorarrest. Voor overlevering toetst een rechter in het uitleverende land het vergrijp. Voor vergrijpen die in eigen land niet strafbaar zijn, wordt niet uitgeleverd.

- 7 RECHTEN VERDACHTEN** Europese rechten van verdachten worden verder geharmoniseerd. Er komt een EU richtlijn die de toepassing en duur van voorarrest beperkt.
- 8 GEVANGENISSEN** Overbevolkte gevangenissen zijn mensonterend. Zij vormen ook een gevaar voor de samenleving omdat resocialisatie in die omstandigheden onmogelijk is en radicalisering in de hand wordt gewerkt. EU-financiering zet in op het verbeteren van de omstandigheden, ook voor het gevangenispersoneel en reclasseringsambtenaren. Een EU-monitoringsmechanisme houdt de lidstaten op het rechte pad.

B. RECHTSSTAAT BESCHERMEN

- 1 GRONDRECHTENAGENTSCHAP** Het mandaat van het Grondrechtenagentschap van de EU wordt uitgebreid, opdat deze waakhond - in samenwerking met de Raad van Europa - vroegtijdig het Europees Parlement en de Europese Raad kan waarschuwen voor schendingen van grondrechten in een lidstaat.
- 2 HANDVEST VAN GRONDRECHTEN** Het Handvest van Grondrechten van de EU krijgt een bredere werkingssfeer: lidstaten moeten deze grondrechten altijd waarborgen.
- 3 ONDERSTEUNING MENSENRECHTENORGANISATIES** De Europese Commissie gaat meer steun bieden aan organisaties van burgers die zich inzetten voor mensenrechten en democratische grondbeginselen in de EU.
- 4 GRONDRECHTEN EN SUBSIDIES** De Europese Commissie neemt het beheer van Europese subsidies over als een lidstaat ernstige gebreken vertoont in het functioneren van de rechtsstaat, bijvoorbeeld zoals die nu Polen en Hongarije zijn geconstateerd. Deze fondsen worden voortaan direct door de Europese Commissie gegeven aan maatschappelijke organisaties, gemeenten en bedrijven.
- 5 ARTIKEL 7 PROCEDURE** Er moet een lagere drempel komen voor het trapsgewijs inzetten van dialoog, waarschuwingen en sancties tegen lidstaten die grondrechten en democratische beginselen schenden ('Artikel 7 procedure'). Wanneer de schendingen systematisch zijn dient in het uiterste geval het stemrecht van deze lidstaten in de Raad te worden ontnomen totdat er substantiële veranderingen zijn. Het vetorecht waarmee een individuele lidstaat een Artikel 7 procedure kan blokkeren, moet worden afgeschaft.
- 6 CORRUPTIE** De EU intensiveert de strijd tegen corruptie. De aanbevelingen van de Europese Commissie aan de lidstaten krijgen een bindender karakter.
- 7 KLOKKENLUIDERS** Er komen Europa-wijde regels voor de bescherming van klokkenluiders, inclusief een Europees programma om getuigen te beschermen tegen wraakacties.

- 8 EVRM** De EU treedt toe tot het Europees Verdrag voor de Rechten van de Mens. Verdragen worden aangepast om juridische bezwaren hiertegen weg te nemen.
- 9 EUROPEES SOCIAAL HANDVEST** De EU treedt toe tot het (herziene) Europees Sociaal Handvest van de Raad van Europa, om recht te doen aan haar toenemende verantwoordelijkheid voor de sociale en economische mensenrechten van haar burgers en ingezetenen.
- 10 AFTAPPEN** De EU-instellingen en de lidstaten spreken af om alle Europese en nationale wetgeving en praktijken op het gebied van aftappen van communicatie opnieuw te toetsen aan de grondrechten, met name aan de beginselen van legaliteit, rechtmatigheid, noodzakelijkheid, toereikendheid, proportionaliteit, onpartijdige rechterlijke toetsing, eerlijk proces, notificatie van getroffenenden, transparantie (waaronder een publieke rapportageplicht), onafhankelijk toezicht, integriteit van communicatie en systemen, hoogste niveau van rechtsbescherming bij internationale samenwerking, waarborgen tegen onrechtmatige toegang en bescherming voor klokkenluiders.
- 11 DATA-RETENTIE** Het bewaren van telefoon- en internetgegevens door Europese lidstaten moet voldoen aan de in het EU-handvest opgenomen grondrechten. Het Europese Hof van Justitie moet dat kunnen vaststellen. Metadata over communicatie verdienen dezelfde bescherming als de inhoud ervan.
- 12 CYBERSECURITY** Europese samenwerking voor cybersecurity gaat uit van reële, verifieerbare dreigings- en risicoanalyses en respecteert grondrechten. De bevoegdheid van opsporingsinstanties om via het internet computervredebreuk te plegen door ‘terug te hacken’ en spyware te plaatsen wordt aan banden gelegd. Hiernaast moeten overheidsdiensten en marktpelers geen onbekende kwetsbaarheden in software verzamelen of aankopen voor offensief gebruik. Dergelijke onbekende kwetsbaarheden moeten verantwoordelijk worden gepubliceerd om de kwaliteit van de Europese digitale infrastructuur te verhogen.
- 13 VINGERAFDRUKKEN** De Europese afspraak om vingerafdrukken op te nemen in reisdocumenten wordt geschrapt. De verplichte sekseregistratie op Europese identiteitskaarten wordt afgeschaft. Er komt geen Europese database met biometrische gegevens (zoals vingerafdrukken en gezichtsscans) van reizigers die de EU bezoeken
- 14 INTERNET AFTAPPEN** De Europese Commissie neemt juridische stappen tegen EU-landen die, al dan niet samen met de Verenigde Staten, het internet aftappen.
- 15 PASSAGIERSGEGEVENS** De ontwikkeling van databanken voor (vliegtuig)passagiersgegevens wordt stilgelegd. De EU herzielt verdragen met de VS, Canada en andere landen om de doorgifte van passagiersgegevens te beperken tot die welke in het paspoort staan: naam, geboortedatum, nationaliteit en paspoortnummer.

C. TECHGIGANTEN AAN BANDEN LEGGEN

- 1 **AVG** De Europese Commissie ziet erop toe dat de lidstaten de nationale toezichthouders voldoende in staat stellen om de Algemene Verordening Gegevensbescherming te handhaven.
- 2 **MEDEDINGING** De Europese Commissie grijpt in om de monopolies op de digitale markt open te breken, nieuwkomers een kans te geven en vrije en open communicatie tussen burgers te garanderen. De mededingingsregels worden herzien. De Europese Commissie moet beter kunnen optreden tegen marktmisbruik met data en gesloten standaarden. Ook moeten nieuwe toetreders gemakkelijker toegang kunnen krijgen op platforms. Zo nodig moeten techgiganten opgesplitst worden in kleinere ondernemingen met minder data-macht en netwerkvoordeel.
- 3 **ALGORITMEN** De EU moet grenzen stellen aan belangrijke beslissingen over ons leven die (gedeeltelijk) door algoritmen mogen worden genomen. Algoritmes moeten uiteindelijk altijd door mensen worden aangestuurd. Algoritmes mogen niet discriminerend zijn en moeten transparant zijn; dit geldt zowel voor de algoritmen die door bedrijven als die door overheden worden gebruikt. De EU moet zich inzetten voor het creëren van internationale regelgeving op dit terrein..
- 4 **INTERNET OF THINGS** Fabrikanten zijn verantwoordelijk en aansprakelijk voor de beveiliging van hun producten met internetaansluiting, zodanig dat gebruikers die zelf eenvoudig up-to-date kunnen houden. De EU formuleert minimumbeveiligingseisen voor dergelijke producten. Producten moeten alleen informatie verzamelen die noodzakelijk zijn voor hun functioneren. Huishoudelijke apparaten, zoals koelkasten, die aansluiting kunnen maken op het internet moeten ook offline bruikbaar zijn.
- 5 **PERSOONSGEGEVENS** Burgers houden zeggenschap over hun persoonsgegevens. De EU legt vast dat gegevens die mensen delen met bedrijven niet zonder hun toestemming worden gedeeld met derden of worden gebruikt om een profiel van hen op te bouwen. De EU moet de ontwikkeling van een nieuwe architectuur voor de verificatie van iemands online identiteit die alleen noodzakelijke informatie deelt en zo de privacy van mensen respecteert, ondersteunen.
- 6 **E-PRIVACY** Browser-instellingen zoals 'do not track' moeten juridisch bindend worden, zodat bedrijven niet toch een gebruiksprofiel aanmaken. Het offline volgen van locatiegegevens, zoals van mobiele telefoons die niet zijn verbonden met het internet, moet verboden worden.
- 7 **OPLADERS** Voor de opladers van smartphones, tablets en laptops moet er een uniforme, verplichte Europese standaard komen, zodat niet voor ieder nieuw product een nieuwe oplader nodig is.

- 8 PLATFORMNEUTRALITEIT** Net zoals het mogelijk is om een email met een andere email-dienst te versturen dan de ontvanger gebruikt, moet het ook mogelijk worden om berichten met andere applicatie te ontvangen dan waarmee deze verstuurd is. Om dat te bereiken moet de EU in de verordening betreffende open internettoegang vereisen dat berichtendiensten een intermediaire netwerklaag scheppen, met een minimum aan persoonsgegevens, om tussen diensten berichten uit te wisselen. Hierbij moet gebruik worden gemaakt van vrije en open standaarden.
- 9 NETNEUTRALITEIT** De EU scherpt netneutraliteit aan; uitzonderingen worden geschrapt. Zij gaat internetfilters en -blokkades tegen. Providers worden niet ingeschakeld als politieagenten van het internet.
- 10 DATA-INFRASTRUCTUREN** De EU stimuleert de ontwikkeling van nieuwe data-infrastructuren, waaronder clouddiensten, die privacy, veiligheid en controle van de eindgebruiker centraal stellen. Overheidsorganisaties en instanties die gevoelige gegevens verwerken worden verplicht om gebruik te maken van clouddiensten waarop alleen de Europese regels van toepassing zijn.
- 11 ENCRYPTIE** *End-to-end* encryptie moet de standaard voor elektronische communicatie zijn. De EU bevordert de ontwikkeling en het gebruik van sterke encryptie - open source en zonder 'achterdeurtjes' - om communicatie te beveiligen. Er komt geen ontsleutelplicht.
- 12 ETHISCHE HACKERS** De EU neemt maatregelen ter bescherming van ethische hackers; digitale klokkenluiders die te goeder trouw beveiligingslekken aantonen.
- 13 EXPORT AFTAPTECHNOLOGIE** De EU voert scherpe exportcontroles in voor aftap- en censuurtechnologie. Zij bevordert de verspreiding van technologie die censuur omzeilt en burgers in staat stelt tot vertrouwelijke communicatie.
- 14 EU OPEN SOURCE SOFTWARE** Om monopolisering van kennis en systemen tegen te gaan en samenwerking te bevorderen, gebruiken de Europese instellingen open standaarden en zoveel mogelijk vrij en open source software. Zij geven daarmee het goede voorbeeld aan andere overheden. Een overheid die toch kiest voor een gesloten softwarepakket moet deze keuze goed onderbouwen.
- 15 OVERHEID OPEN SOURCE SOFTWARE** De EU legt vast dat software die ontwikkeld of medegefinancierd wordt in opdracht van een overheid altijd onder vrije en open licenties wordt gepubliceerd. Dat maakt overheden minder afhankelijk van techgiganten en creëert mogelijkheden voor een ecosysteem van kleine en middelgrote IT-bedrijven die deze software ontwikkelen en onderhouden.
- 16 OPEN HARDWARE** De Europese Commissie maakt afspraken met de telecom- en ICT-sector over de overgang naar open hardware. Zo nodig stelt zij wetgeving voor.

- 17 OPEN DATA** De EU wordt koploper in het delen van kennis. Gegevens in handen van overheden, voor zover niet privacygevoelig, worden in ruwe vorm openbaar gemaakt, zodat bedrijven, burgers en maatschappelijke instellingen nieuwe toepassingen kunnen ontwikkelen voor deze open data, en de gegevens beschikbaar komen voor wetenschappelijk onderzoek. Ook bedrijven die met steun van overheden (subsidies, vergunningen) data verzamelen, dienen deze als open data beschikbaar te stellen; daarbij dient te worden zeker gesteld dat persoonsgegevens onherroepelijk geanonimiseerd worden.
- 18 OVERHEIDSPATFORM** De EU ondersteunt overheden bij het ontwikkelen van platforms voor digitale dienstverlening en burgerparticipatie. Zo moet worden voorkomen dat op terreinen van dienstverlening met een groot publiek belang, zoals nieuwe mobiliteitsdiensten (Mobility as a Service), private monopolies ontstaan. Bedrijven en burgerinitiatieven kunnen onder voorwaarden gebruik maken van de overheidsplatforms.
- 19 EUROPESE DIGITALE RUIMTE** De EU stimuleert de ontwikkeling van een neutrale digitale ruimte die is gebaseerd op principes zoals privacy by design en open source, opdat burgers sociale media en zoekmachines kunnen gebruiken zonder hun persoonsgegevens uit te leveren aan bedrijven of overheden en kwetsbaar te worden voor manipulatie.

D. EEN VRIJE EUROPESE CULTUUR

- 1 UITWISSELING** De EU breidt de bestaande uitwisselingsprogramma's uit voor alle opleidingsniveaus, inclusief middelbare scholen en beroepsopleidingen en maakt uitwisselingsprogramma's mogelijk tijdens de professionele loopbaan. Uitwisseling tussen scholen en middelbare scholieren moet breder toegankelijk, eenvoudiger en minder bureaucratisch gemaakt worden. Het budget voor het Erasmusprogramma wordt significant verhoogd.
- 2 ERASMUS EN BREXIT** Jonge Britten moeten na het uittreden van het Verenigd Koninkrijk uit de EU de kans houden om deel te nemen aan Europese cultuur-, opleidings- en onderzoeksprogramma's, zoals Erasmus, zolang het Verenigd Koninkrijk eerlijk bijdraagt aan de kosten hiervan.
- 3 MBO** Om het beter mogelijk te maken voor mbo-studenten om in het buitenland te studeren en voor mensen met een middelbare beroepsopleiding om over de grens te werken moeten er Europese afspraken gemaakt worden om middelbare beroepsopleidingen en mbo-diploma's op elkaar af te stemmen.
- 4 EUROPESE PRODUCTIES** De EU bevordert Europese film-, tv- en theaterproducties, literaire vertalingen en de digitalisering van musea en archieven.

- 5 GEOBLOCK** De video- en audiostreams van omroepen worden bevrijd van tijdsloten en geografische blokkades.
- 6 PERSVRIJHEID** De EU gaat persvrijheid en mediapluriformiteit beter beschermen. Zij introduceert regels tegen belangenverstreming. De Europese Commissie stelt paal en perk aan mediaconcentratie. Er komen regels dat toezichthouders onafhankelijk moeten zijn. Zij dringt erop aan dat alle lidstaten een wettelijke bronbescherming invoeren voor journalisten en bloggers, en smaad(schrift) uit het strafrecht halen.
- 7 ONDERZOEKSJOURNALISTIEK** De EU stimuleert grensoverschrijdende onderzoeksjournalistiek.
- 8 MEDEDINGSBELEID** Het mededingingsbeleid geeft nationale overheden meer armslag om te bepalen welke activiteiten publieke omroepen mogen ondernemen.
- 9 DOWNLOADEN** Hyperlinken, embedden en downloaden zijn essentieel voor een vrij internet. De herziening van het Europese auteursrecht moet zich richten op het beschermen van informatievrijheid, het beëindigen van het downloadverbod, het invoeren van brede thuiskopie-uitzondering, een algemene vrijstelling voor fair use en meer ruimte voor het creatief hergebruiken van werken (remixen). Schending van auteursrecht mag niet worden bestraft met beperking van internettoegang.
- 10 NIEUWE VERDIENMODELLEN** De EU neemt belemmeringen weg voor de ontwikkeling van nieuwe verdienmodellen, voor en door makers. Bijvoorbeeld door versterking van de onderhandelingspositie van individuele kunstenaars en makers tegenover tussenpersonen zoals streamingsdiensten, uitgevers, producenten en collectieve beheersorganisaties of door de introductie van minimumstandaarden voor een auteurscontractenrecht.
- 11 AUTEURSRECHT** De EU verkort de termijnen voor het auteursrecht (dat nu doorloopt tot zeventig jaar na de dood van de maker) binnen de grenzen van internationale verdragen. In internationaal verband zet de EU zich in voor het recht om informatie te delen voor niet-commerciële doelen, en zwingelt zij een discussie aan over een verdere verkorting van exploitatierechten.

E. INNOVATIE IN DIENST VAN DE MENSHEID

- 1 ONDERZOEKSBUDGET** De Europese Commissie legt bij de beoordeling van de economieën van lidstaten meer nadruk op de afspraak om minstens 3 procent van hun bruto binnenlands product aan onderzoek en innovatie te besteden.

- 2 CITIZEN SCIENCE** Toegepast onderzoek dat de EU (mede)financiert wordt *citizen science*. De Europese Commissie kan geen steun geven voor projecten voor toegepast onderzoek als daar geen maatschappelijke partners, zoals patiëntenverenigingen bij medisch onderzoek, aan verbonden zijn.
- 3 DATA COMMONS** De EU bevordert de ontwikkeling van democratische bestuurde *data commons*, waarbij mensen zelf kunnen beslissen voor welke doeleinden (zoals medisch onderzoek) en onder welke voorwaarden (zoals geen octrooi op de ontwikkelde medicijnen) zij hun persoonsgegevens beschikbaar stellen. Onderzoeksgegevens die verzameld zijn met Europees onderzoeksgeld moeten met *open access* worden vrijgegeven in deze *data commons*.
- 4 START-UPS** Er gaat geen Europees publiek geld naar start-ups met bedrijfsmodellen die afhankelijk zijn van het doorverkopen van data van burgers.
- 5 ROBOTICA** De EU neemt maatregelen om ervoor te zorgen dat verdere ontwikkeling in automatisering, digitalisering en kunstmatige intelligentie in dienst van de mens komen te staan. Voor de ontwikkeling en het gebruik van robots en kunstmatige intelligentie moet een ethische code gelden. Daarin staan de principes '*do no harm*', transparante code en '*human in command*' centraal. Er moet een Europese certificering en label komen met daarin deze principes en standaarden op het gebied van veiligheid en transparantie.
- 6 OCTROOI** Aan het EU-octrooi worden strikte inhoudelijke voorwaarden gesteld: innovativiteit, een termijn voor de daadwerkelijke toepassing en een waarborg voor het vrije wetenschappelijke gebruik van de onderliggende kennis. Bedrijven dienen concurrenten het gebruik van essentiële octrooien toe te staan, tegen redelijke betaling. Het octrooieren van software, genen, etenswaren en levende organismen wordt verboden.
- 7 OCTROOI MEDICIJNEN** De EU neemt maatregelen tegen misbruik van octrooi op medicijnen. Zij verplicht farmaceutische bedrijven om het leeuwendeel van de dankzij een octrooi behaalde winst te investeren in voortgaand onderzoek naar en ontwikkeling van medicijnen. Zij verplicht de farmaceutische industrie om openheid te geven over hun uitgaven voor onderzoek en ontwikkeling, inclusief de verhouding tussen publieke en private investeringen in onderzoek, en voor marketing. Ook de betalingen tussen de industrie en zorgprofessionals moeten publiek inzichtelijk worden. Farmaceutische bedrijven moeten de regels voor eerlijke mededinging respecteren, op straffe van intrekking van het octrooi. De prijsstijgingen van medicijnen worden tegengegaan door het afschaffen van aanvullende beschermingsmaatregelen en door dwanglicenties.
- 8 MARKTMACHT FARMACEUTISCHE INDUSTRIE** Om de marktmacht van de farmaceutische industrie te breken en lagere prijzen voor medicijnen af te dwingen, wordt de mogelijkheid geschapen van centrale inkoop van medicijnen door de EU.

- 9 PRIJS VAN MEDICIJNEN** De EU moet voorwaarden stellen aan de prijs van medicijnen die met Europees onderzoeksgeld ontwikkeld zijn om de toegankelijkheid te verzekeren, zeker in lage en middeninkomenslanden.
- 10 GENEESMIDDELEN** De EU doet grotere inspanningen voor het bevorderen van de ontwikkeling van vaccins en geneesmiddelen tegen ziektes die een grote impact hebben in ontwikkelingslanden als hiv/aids, tuberculose, malaria en gele koorts en om nieuwe antibiotica te ontwikkelen.
- 11 MEDICIJNENTEST** De EU vergroot de betrouwbaarheid van medicijntests. Zij scherpt de ethische toetsing en vergroot de transparantie van medicijntests ook wanneer deze worden uitgevoerd in ontwikkelingslanden. Alleen medische implantaten die aan strenge eisen voldoen krijgen toegang tot de Europese markt. De EU bevordert dat geneeskundig onderzoek rekening houdt met leeftijdsverschillen en met verschillen en overeenkomsten tussen vrouwelijke en mannelijke patiënten.
- 12 EUROPEES WAARSCHUWINGSMECHANISME** Het waarschuwingsmechanisme waarmee lidstaten elkaar informeren als een arts of een andere zorgverlener zijn of haar beroep niet langer mag uitoefenen, wordt uitgebreid naar landen buiten de EU.
- 13 REIZEN MET MEDICIJNEN** De EU moderniseert de regels voor het reizen met medicijnen die onder de drugswetgeving vallen. Patiënten mogen vrij rondreizen met een maandvoorraad aan medicijnen als deze in de hele EU zijn toegelaten. Voor de overige medicinale drugs, waaronder cannabis op doktersrecept, verstrekken de lidstaten een certificaat dat minstens een jaar geldig is in de hele EU.

F. IEDERE BURGER GELIJKE RECHTEN

- 1 UITBREIDING DISCRIMINATIEVERBOD** Er komt één overkoepelende Europese antidiscriminatiewet. Het verbod op discriminatie op grond van leeftijd, het hebben van een beperking, seksuele voorkeur en godsdienst wordt uitgebreid naar sociale zekerheid, onderwijs, gezondheidszorg en de markt voor goederen en diensten. Discriminatie op grond van genderexpressie wordt verboden. De toegang van mensen met een beperking tot de openbare ruimte wordt verbeterd.
- 2 NALEVING DISCRIMINATIEVERBOD** Europese Commissie, Europees Parlement en Grondrechtenagentschap zien scherp toe op de naleving van de antidiscriminatiewetgeving. Zij controleren de invoering ervan door kandidaat-lidstaten. De Commissie ondersteunt projecten die discriminatie in de praktijk tegengaan.

- 3 PROPAGANDAWETTEN** Voor wetten die 'propaganda' voor homoseksualiteit verbieden is in de EU geen ruimte. De Europese Commissie moet zich ervoor inzetten deze wetten te schrappen.
- 4 ISTANBULCONVENTIE** De Istanbul-conventie, een Europees verdrag ter bestrijding van seksueel geweld tegen vrouwen moet in alle lidstaten van de EU omgezet worden in nationale wetgeving.
- 5 HUWELIJK** De EU verzekert dat lidstaten huwelijken of geregistreerd partnerschappen die gesloten zijn in een land van de EU erkennen. Ook als dit huwelijken of partnerschappen zijn tussen mensen van hetzelfde geslacht. De EU zet zich in voor het afschaffen van wettelijke discriminatie van paren van gelijk geslacht ten opzichte van paren van verschillend geslacht.
- 6 INREISBEPERKINGEN** De EU ijvert voor wereldwijde afschaffing van inreisbeperkingen voor mensen met hiv/aids.
- 7 ROMA** De Europese Commissie ziet er strenger op toe dat lidstaten hun strategieën voor de integratie van Roma en Sinti daadwerkelijk uitvoeren. De Europese Commissie maakt zich er hard voor dat er een einde komt aan de discriminatie van Roma en Sinti.
- 8 SEKSWERKERS** Seksworkers moeten veilig en gezond hun werk kunnen doen. De EU stimuleert initiatieven die de positie van seksworkers versterken en ontwikkelt nieuw beleid in goed overleg met de seksworkers zelf, waarbij gezondheid en goede toegang tot zorg vooropstaan.
- 9 CONSUMENTEN** Consumenten(organisaties) krijgen het recht collectief schadevergoeding te eisen wanneer bedrijven mededingings- of consumentenregels overtreden.

G. EUROPESE DEMOCRATIE

- 1 BRUSSEL** Aan de maandelijkse verhuizing van het Europees Parlement tussen Brussel en Straatsburg komt een einde. Het Europees Parlement krijgt één vergaderplek: Brussel.
- 2 BURGERINITIATIEF** Het burgerinitiatief, de mogelijkheid voor burgers om een nieuwe Europese wet te initiëren, moet versterkt worden: de drempels moeten verlaagd worden en meer onderwerpen moeten worden toegelaten.
- 3 NATIONALE PARLEMENTEN** De 'gele kaart'-procedure voor nationale parlementen moet worden verbeterd: als een zesde van de parlementen bezwaar maakt tegen een Europees wetsvoorstel, krijgen zij meer tijd om medestanders te vinden voor het bereiken van de drempel van een derde.

- 4 EU-PRESIDENT** De nieuwe Commissievoorzitter gaat ook het voorzitterschap van de Europese Raad van regeringsleiders uitoefenen. Deze EU-president maakt een begin met de openbaarheid van de euro(zone)toppen, met name wanneer de regeringsleiders besluiten nemen die voorgeschreven zijn in de verdragen van de EU en wanneer zij de totstandkoming of uitvoering van Europese wetten beïnvloeden.
- 5 EUROPESE KIESLIJSTEN** Democratie op het Europees niveau wordt versterkt door de invoering van Europese kieslijsten. Een deel van de zetels van het Europees Parlement wordt gereserveerd voor personen die in een Europa-breed kiesdistrict verkozen worden. Zo komen de lijsttrekkers, c.q. de kandidaten voor het Commissievoorzitterschap in alle lidstaten op het stembiljet.
- 6 STEMRECHT NAAR 16** Het kiesrecht voor het Europees Parlement wordt verlaagd naar 16 jaar.
- 7 STEMRECHT EU BURGERS** Het kiesrecht voor EU-burgers die in een ander EU-land wonen moet worden uitgebreid naar nationale en regionale verkiezingen.
- 8 CONVENTIE** Als de Europese verdragen worden herzien, dan moet dit gebeuren door een openbare Conventie. Binnen deze Conventie maken wij ons sterk voor:
- A formeel initiatiefrecht voor het Europees Parlement;
  - B de garantie dat geen enkele Europese wet kan worden aangenomen zonder goedkeuring van het Europees Parlement;
  - C het formele recht van het Europees Parlement om individuele eurocommissarissen te benoemen;
  - D het recht van het Europees Parlement om falende eurocommissarissen individueel te kunnen wegsturen;
  - E betere toegang tot het Hof van Justitie van de Europese Unie voor maatschappelijke organisaties;
  - F een zichtbare plek voor het EU-Grondrechtenhandvest in de Europese verdragen.

H. TRANSPARANTE POLITIEK

- 1 WETGEVINGSPROCEDURE** De Europese wetgevingsprocedure wordt transparanter. Het Europees Parlement moet ernaar streven om het aantal informele compromissen tussen Raad en Europees Parlement te beperken. Documenten voor de trialogen (het driehoeks-overleg tussen het Europees Parlement, de Raad van Ministers en de Europese Commissie) en conciliaties (vergaderingen van het bemiddelingscomité van het Europees Parlement en de Raad van Ministers) worden openbaar. De standpunten van individuele lidstaten in de wetgevingsprocedure moeten zichtbaarder worden.

- 2 EUROWOB** De Europese wet openbaarheid van bestuur (EuroWob) wordt fors verbeterd en uitgebreid naar alle EU-instellingen. Actieve openbaarmaking van documenten wordt de regel. De uitzonderingsbepalingen die geheimhouding toestaan worden beperkt. Er moet een Europese informatiefunctionaris komen die beoordeelt of EU-instellingen transparant genoeg zijn en klachten kan behandelen.
- 3 LOBBYREGISTER** Er komt één nieuw, verplicht, lobbyregister dat gaat gelden voor zowel het Europees Parlement, als de Europese Commissie als de Raad.
- 4 LOBBY-APPENDIX** Bij iedere Europese wet komt een appendix waarin staat welke lobbyisten input hebben gegeven en welke elementen van hun input zijn opgenomen.
- 5 GEDRAGSCODE** De gedragscode voor Europarlementariërs wordt aangescherpt, inclusief een verbod op betaalde bijbanen, om belangenverstremgeling tegen te gaan. Toezicht op deze gedragscode wordt verscherpt.
- 6 ADVIESCOMITÉ** Europese adviescomités krijgen een representatieve samenstelling, opdat alle belanghebbenden vertegenwoordigd zijn.

4. PROGRAMMAPUNTEN BIJ EUROPA ALS WERELDSPELER

A. DE KOMST VAN VLUCHTELINGEN IN GOEDE BANEN LEIDEN

- 1 **GEMEENSCHAPPELIJKE EUROPEES ASIELSTELSEL** De EU krijgt een rechtvaardig asiel- en migratiebeleid, met geharmoniseerde asielprocedures en integratiemogelijkheden. Belangrijke onderdelen daarvan zijn:
  - A Alle asielzoekers in de EU krijgen dezelfde bescherming en opvang. Alle lidstaten doen mee aan de eerlijke verdeling en opvang van vluchtelingen. Asielzoekers worden eerlijker verdeeld over de lidstaten van de EU.
  - B De Dublinverordening die asielzoekers verplicht om asiel aan te vragen in het EU-land waar zij als eerste aankomen, wordt gewijzigd. Daarbij wordt zo mogelijk rekening gehouden met de belangen van de asielzoeker, zoals bijvoorbeeld de aanwezigheid van familieleden in een opvangland.
  - C Procedures in eerste aanleg worden verkort tot maximaal één jaar – een periode waarin asielzoekers al taallessen volgen en mogen werken. Dit systeem moet asielzoekers betere kansen op integratie in hun nieuwe thuisland geven.
  - D Lidstaten die weigeren om mee te werken aan een Europees asielbeleid krijgen te maken met duidelijke straffen. Dit begint met financiële consequenties. De uiterste consequentie is dat landen tijdelijk uit Schengen kunnen worden gezet.

- 2 **EUROPEES ASIELAGENTSCHAP** Het Europees Asielondersteuningsbureau wordt omgevormd tot een Europees Asielagentschap dat toeziet op het nieuwe stelsel. Dit bureau gaat in grotere openheid werken en informatie betrekken van mensenrechtenorganisaties. Het agentschap gaat asielprocedures organiseren en uitvoeren in gemeenschappelijke asielcentra van de Europese Unie op veel voorkomende plekken van aankomst in de EU, zoals Italië en Griekenland. Mensen die een asielstatus krijgen toegewezen worden naar evenredigheid verdeeld over de lidstaten. Mensen wiens verzoek wordt afgewezen worden teruggestuurd naar het land van herkomst.

- 3 **NALEVEN VLUCHTELINGENVERDRAG** Binnen de hele EU en in alle afspraken die de EU over migratie maakt met internationale organisaties en andere landen, worden het VN-Vluchtelingenverdrag, mensenrechtenverdragen en de EU-asielrichtlijnen nageleefd.

- 4 OPVANG IN DE REGIO** De EU draagt bij aan verbetering van de vluchtelingenopvang nabij conflictgebieden, zoals in de buurlanden van Syrië en in de Hoorn van Afrika. Zij ondersteunt de gastlanden met humanitaire en ontwikkelingshulp, waarbij ook de noden van de lokale (gast)gemeenschappen in ogenschouw worden genomen.
- 5 HERVESTIGING** De EU nodigt ruimhartig kwetsbare vluchtelingen, die nu nog worden opgevangen in de regio, uit voor hervestiging in de EU: tenminste 20 procent van de wereldwijde hervestigingsbehoefte, zoals ieder jaar ingeschat door de VN-vluchtelingenorganisatie UNHCR. Hierover komen bindende afspraken voor alle EU-landen, met sancties voor lidstaten die zich niet aan de afspraken houden.
- 6 GEZINSHERENIGING VLUCHTELIJNGEN** De procedures voor gezinshereniging voor vluchtelingen moeten zo snel en soepel mogelijk zijn. Gezinshereniging telt niet mee in het hervestigingsbeleid, maar blijft een apart mechanisme.
- 7 MINDERJARIGE VLUCHTELIJNGEN** De belangen van kinderen in de asielprocedure moeten beter gewaarborgd. Ook om te voorkomen dat kinderen hier wortelen zonder te kunnen blijven. Kinderen van vluchtelingen en migranten die jonger zijn dan 12 jaar worden niet langer blootgesteld aan verhoren van overheidsinstanties, die bijvoorbeeld zijn gericht op het vaststellen van de gezinsband in het kader van gezinshereniging. Voor oudere kinderen geldt dat gesprekken die instanties met hen voeren voldoen aan de eisen die het Kinderrechtenverdrag hieraan stelt.
- 8 TERUGSTUREN ASIELZOEKERS** De EU dringt bij haar buurlanden aan op het realiseren van een toegankelijke en eerlijke asielprocedure en humane opvang, en ondersteunt hen hierbij.
- 9 DEALS** Afspraken over asielzoekers die de EU maakt met landen buiten de EU buiten de EU worden altijd ter controle voorgelegd aan het Europees Parlement, en zijn toetsbaar aan Europese verdragen en het VN-vluchtelingenverdrag door een Europese rechter.
- 10 SEARCH AND RESCUE** De regels voor de operaties van de European Border en Coast Guard op zee moeten in alle opzichten voldoen aan het internationale recht, inclusief het VN-Vluchtelingenverdrag en het zeerecht. *Search and rescue* operaties op de Middellandse Zee vinden plaats met het doel om mensenlevens te redden. De EU en individuele lidstaten ondersteunen NGOs die zich met *search and rescue* bezighouden. Asielzoekers en andere migranten die in internationale wateren gered worden, moeten naar een veilige plek worden gebracht. Libië is in geen geval zo'n veilige plek.
- 11 ASIELAANVRAAG BIJ DIPLOMATIEKE POSTEN** Mensen die op individuele gronden (bijvoorbeeld seksuele gerichtheid, politieke opvattingen of geloof) niet veilig zijn in hun land, kunnen asiel aanvragen bij diplomatieke posten van de EU. Hierbij is het niet relevant in welk land de aanvraag wordt gedaan.

- 12 LHBTI+ -VLUCHTELINGEN** De Europese Commissie ziet erop toe dat de lidstaten, conform de kwalificatierichtlijn, bescherming bieden aan mensen die bedreigd of vervolgd worden omwille van hun geslacht, genderidentiteit of seksuele gerichtheid. Van asielzoekers mag niet worden verwacht dat zij bij terugkeer naar het land van herkomst hun geslachtsidentiteit of seksuele oriëntatie verbergen, of dat zij hier geen uiting aan geven.
- 13 TERUGKEER** Afgewezen asielzoekers moeten terugkeren naar het land van herkomst. De Europese Commissie ziet erop toe dat vreemdelingendetentie alleen als uiterste middel wordt toegepast, binnen de grenzen van de EU-terugkeerrichtlijn. Intensieve begeleiding is effectiever. Kinderen worden niet opgesloten. Als terugkeer niet mogelijk blijkt door omstandigheden die niet aan de asielzoeker te wijten zijn, wordt na verloop van tijd een verblijfsvergunning verleend.
- 14 TERUGKEEROVEREENKOMST** Landen van herkomst hebben de plicht om hun in de EU uitgeprocedeerde staatsburgers terug te nemen. Om te bevorderen dat afgewezen asielzoekers ook daadwerkelijk terugkeren, sluit de EU formele terugkeerovereenkomsten met herkomstlanden die aantoonbaar veilig zijn.

B. LEGALE MIGRATIE MOGELIJK MAKEN

- 1 ARBEIDSMIGRATIEBELEID** Arbeidsmigratie uit landen van buiten de EU wordt beter gereguleerd. Om mensensmokkel en onveilige migratie te ontmoedigen wordt in de landen van herkomst geselecteerd wie voor werk in de EU in aanmerking komt. Geselecteerde arbeidsmigranten krijgen een tijdelijke verblijfs- en werkvergunning en kunnen hun opgebouwde sociale rechten bij terugkeer meenemen naar hun land van herkomst. Alle voor EU werknemers geldende arbeidsvoorwaarden zijn ook van toepassing op werknemers van buiten de EU: gelijk loon voor gelijk werk.
- 2 STUDIEMIGRATIE** De EU bevordert studiemigratie tussen de EU en ontwikkelingslanden, om het toekomstige aanbod van kenniswerkers in zowel de EU als de herkomstlanden te vergroten.
- 3 SEIZOENSMIGRANTEN** De EU maakt circulaire migratie mogelijk en verbetert de rechten van seizoenmigranten. Seizoenmigranten krijgen onder andere het recht op minimumloon, op huisvesting en op het wisselen van werkgever. De Europese Arbeidsinspectie gaat streng toezien op de naleving van deze rechten.
- 4 GEZINSVORMING** De EU beschermt het recht op gezinsvorming en -hereniging. Om een partner uit het buitenland te laten overkomen, gaat de soepele inkomenstoets gelden uit de EU-richtlijn vrij verkeer en verblijf. Van de buitenlandse partner wordt verlangd dat deze bereid is na overkomst de taal te leren en te integreren.

- 5 RECHTEN MIGRANTEN** Legale migranten krijgen na vijf jaar verblijf dezelfde rechten als EU-burgers, waaronder kiesrecht.
- 6 RECHT OP VRIJ VERKEER** Migranten verkrijgen na twee jaar het recht op vrij verkeer van werknemers binnen de EU als ze in hun eigen levensonderhoud kunnen voorzien.
- 7 WERKNEMERS ZONDER PAPIEREN** De EU voert strengere sancties in tegen werkgevers van ongedocumenteerde migranten, waaronder de verplichting om de werknemer zonder papieren minstens zes maanden (cao)loon uit te betalen.
- 8 BASISVOORZIENINGEN ONGEDOCUMENTEERDEN** Ongedocumenteerde migranten hebben toegang tot basisvoorzieningen, zoals medische zorg, onderdak, leerplichtonderwijs en rechtsbijstand. Ongedocumenteerde migranten worden ondersteund bij terugkeer naar hun land van herkomst.

C. SAMENWERKEN TEGEN ARMOEDE

- 1 ONTWIKKELINGSSAMENWERKINGSAGENDA** Het doel van ontwikkelingssamenwerking is het uitroeien van armoede door middel van sociale, economische en duurzame ontwikkeling. Als uitgangspunt hierbij hanteert de EU de *Sustainable Development Goals* (SDGs) en de Agenda 2030 als uitgangspunt. Hiervoor zijn structurele en langetermijninvesteringen noodzakelijk. Ontwikkelingssamenwerking heeft bestrijding van armoede als primair doel en is gericht op landen en burgers die deze hulp het meeste nodig hebben. Europees eigenbelang is altijd ondergeschikt.
- 2 0,7-NORM** De afspraak dat EU-landen minstens 0,7% van hun bruto nationaal inkomen besteden aan officiële ontwikkelingssamenwerking wordt bindend. In 2030 loopt dat aandeel op naar 1%. Minimaal 0,2% van het bruto nationaal inkomen wordt aan de minst ontwikkelde landen besteed.
- 3 ODA DEFINITIE** Klimaatsteun aan ontwikkelingslanden en uitgaven aan de opvang van asielzoekers mogen niet betaald worden uit Europees geld dat bedoeld is voor ontwikkelingssamenwerking. Hiervoor wordt apart geld vrijgemaakt.
- 4 EU TRUST FUND VOOR AFRIKA** De EU en lidstaten blijven doorgaan met investeringen in het *EU Trust Fund for Africa*, maar uit dit fonds worden geen investeringen meer gedaan in grensbewaking of het optuigen van nationale veiligheidsapparaten. Focus komt weer te liggen op waar dergelijke ontwikkelingssamenwerking voor bedoeld is: hulp aan diegenen die het het meest nodig hebben, het bestrijden van extreme armoede en het bevorderen van sociale en economische ontwikkeling. Het Europees Parlement houdt intensief toezicht op de bestedingen uit dit fonds.

- 5 ONGEBONDEN HULP** De EU-landen en de EU zelf geven alleen nog maar ongebonden hulp, zonder verplichting om goederen en diensten te kopen in het donorland. De inzet van hulp wordt primair bepaald door de hulpvraag.
- 6 EXPERTISE OS** De EU en haar lidstaten gaan hun expertise en middelen op het gebied van ontwikkelingssamenwerking sterker bundelen. Zij werken verder aan betere coördinatie van de hulp, zodat de expertise van EU-landen en de Europese Commissie op de juiste plek kan worden ingezet en elk ontvangend ontwikkelingsland nog maar aan één 'leidende donor' verantwoording hoeft af te leggen. De verantwoordingsplicht is wederzijds: donoren zijn ook rekenschap verschuldigd aan ontvangende landen en hun bevolking.
- 7 LANDBOUW ONTWIKKELINGSLANDEN** De EU investeert met name in Afrika in kleine en middelgrote boeren. Zij zet zich in voor verhoging van de landbouwproductiviteit in ontwikkelingslanden. Zij richt zich daarbij op het gebruiken en het versterken van lokale kennis over duurzame landbouwmethoden. Ook richt zij zich op herstellen van gedegradeerde landbouwgronden. Deze investeringen hebben de verhoging van duurzame voedselproductie voor de lokale markt tot doel. De EU verleent steun bij plattelandsontwikkeling, waaronder de aanleg van infrastructuur die in samenspraak met lokale gemeenschappen ontwikkeld is. Zij bevordert de samenwerking tussen boeren en biedt meer kredieten aan voor duurzame investeringen. De EU steunt de ontwikkeling van sociale vangnetten en werkgelegenheid voor kleinschalige boeren in Afrikaanse landen waarvan de bedrijven onvoldoende economische toekomst hebben en dragen ook bij aan het terugdringen van klimaatverandering door droogte.
- 8 LOKALE MAAKINDUSTRIE** De EU investeert ook in kleine en middelgrote bedrijven in Afrika om de opbouw van een lokale maakindustrie te stimuleren.
- 9 SAMENWERKING EN GELIJKWAARDIGHEID** De EU gaat beter samenwerken met Afrikaanse landen en de Afrikaanse Unie en neemt in haar ontwikkelingsbeleid de belangen van Afrikaanse burgers en landen als uitgangspunt. Ontvangers krijgen meer invloed op de totstandkoming en uitvoering van projecten, en projecten worden altijd geëvalueerd.
- 10 PRIVATE SECTOR** Private sectorontwikkeling is een belangrijk instrument om economische groei te bevorderen. De EU moet dergelijke steun wel uitsluitend richten op lokale bedrijven in ontwikkelingslanden. Ontwikkelingssamenwerking is niet bedoeld voor steun aan westerse bedrijven. In dit kader moet de uitvoering van het externe investeringsplan streng worden gecontroleerd. Dit externe investeringsplan stimuleert ontwikkelingen in fragiele landen. Deze investeringen dienen aan alle opgestelde (duurzaamheids-) criteria te voldoen en vooral ten goede te komen aan duurzaamheid en armoedebestrijding.

- 11 COHERENTIETOETS** De EU voert een duurzame coherentietoets in: besluiten op het gebied van bijvoorbeeld handel, landbouw, biobrandstoffen, migratie en wapenhandel mogen de inzet voor mondiale armoedebestrijding en duurzame ontwikkeling niet tegenwerken.
- 12 SEKSUELE RECHTEN** De EU komt op voor seksuele en reproductieve rechten. Zij zet zich in voor deelname van minderheden aan het maatschappelijke en politieke leven en ondersteunt lokale organisaties. Daartoe financiert de EU ontwikkelingsprogramma's die geweld tegen vrouwen, waaronder vrouwenbesnijdenis, bestrijden, moedersterfte terugdringen, het gebruik van voorbehoedsmiddelen bevorderen, veilige abortus mogelijk maken, de acceptatie van homoseksuele mannen, lesbische vrouwen en biseksuele, interseksuele en transgender mensen te vergroten en mensen met een beperking toegang geven tot werk en onderwijs.
- 13 SOCIALE ZEKERHEID** Met het oog op mondiale bestaanszekerheid steunt de EU publieke en private initiatieven voor de invoering van sociale zekerheid in ontwikkelingslanden, zoals ziektekostenverzekeringen.

D. EERLIJKE HANDEL

- 1 WTO-REGELS** De EU streeft naar verankering van milieu- en natuurbescherming, fundamentele arbeidsnormen, mensenrechten, voedselzekerheid, voedselveiligheid en dierenwelzijn in de regels van de Wereldhandelsorganisatie (WTO) boven het bevechten van markttoegang. Hiertoe komt er een grondige aanpassing van de mandaten aan de Europese Commissie.
- 2 INVESTERINGSGESCHILLEN** De EU sluit geen nieuwe handelsverdragen waar investeerder-staatsarbitrage onderdeel van is. De investeringsverdragen waarbij de lidstaten of de EU partij zijn, worden aangepast opdat buitenlandse investeerders niet langer extra bescherming genieten door via arbitrageprocedures schadevergoeding te eisen van overheden voor nieuwe regels of besluiten ter bescherming van milieu, volksgezondheid of andere publieke belangen. De EU staakt de oprichting van een multilateraal investeringshof zolang voor internationale bedrijven naast rechten, niet ook afdwingbare plichten zijn vastgelegd, en zolang dit hof niet ook toegankelijk is voor andere partijen dan alleen multinationals. De EU dringt aan op het opzeggen van bilaterale investeringsverdragen met verouderde claimrechtspraak (ISDS).
- 3 ONDERHANDELINGEN IN DE WTO** De EU zet zich in voor eerlijke onderhandelingen binnen de WTO. De EU is terughoudend in het sluiten van bilaterale handelsverdragen, om te voorkomen dat landen aan de zijlijn komen te staan bij het maken van regels voor de wereldhandel. Als de EU toch bilaterale handelsakkoorden sluit dan gelden de volgende eisen:
- A De EU sluit alleen handelsverdragen die bijdragen aan het behalen van de Duurzame

- Ontwikkelingsdoelen van de Verenigde Naties en de klimaatdoelstellingen die zijn gesteld in het Akkoord van Parijs;
- B Deze handelsakkoorden bevatten afdwingbare duurzaamheidshoofdstukken die ertoe bijdragen dat bedrijven arbeidsomstandigheden, mensenrechten, milieu en eerlijke belastingafdrachten respecteren;
- C Deze handelsakkoorden respecteren de vrijheid om te reguleren in het publieke belang.
- 4 EXPORT NAAR DE EU** De EU vergemakkelijkt de export naar de Europese Unie van bewerkte producten, vooral voor de minst ontwikkelde landen die onder de 'Alles Behalve Wapens'-overeenkomst vallen. Daartoe versoepelt zij voor deze landen de regels van oorsprong, die bepalen welk gedeelte van een product in het land zelf moet zijn geproduceerd.
- 5 ANTIDUMPING** Het Europees Parlement krijgt controle over de antidumpingmaatregelen die de Europese Commissie en de Raad van Ministers nemen tegen importgoederen die onder de kostprijs op de Europese markt worden gebracht.
- 6 EXPORT** De EU stopt met het subsidiëren van Europese producten om deze aantrekkelijker te maken ten opzichte van vergelijkbare producten uit met name Afrika. Zij onderzoekt de invloed van haar landbouwbeleid op milieu- en natuurbescherming, fundamentele arbeidsnormen, mensenrechten, voedselzekerheid, voedselveiligheid en dierenwelzijn in ontwikkelingslanden en past het beleid waar nodig aan.
- 7 OPENHEID ONDERHANDELINGEN** De EU geeft meer openheid bij onderhandelingen over internationale (handels)verdragen. Het Europees Parlement krijgt medebeslissingsrecht over het onderhandelingsmandaat voor handelsakkoorden.
- 8 BESCHERMEN SECTOREN** Ontwikkelingslanden krijgen de vrijheid om opkomende sectoren, publieke diensten en landbouw te beschermen tegen oneerlijke concurrentie uit rijke landen. Dat vereist een ingrijpende herziening van de EU-inzet bij de onderhandelingen met oud-koloniën in Afrika, de Caraïben en de Stille Oceaan (ACS) over Economische Partnerschapsakkoorden (EPA's) en de opvolger van het Cotonou verdrag. In de opvolger van het Cotonou verdrag gaat samenwerking met deze drie regio's op afzonderlijk regio-niveau gebeuren in plaats van met de ACS-groepering als geheel. Voor de Afrikaanse regio wordt de Afrikaanse Unie de voornaamste gesprekspartner.
- 9 ALGEMEEN PREFERENTIEEL STELSEL PLUS** Voor ACS-landen die geen EPA willen sluiten en voor andere economisch kwetsbare ontwikkelingslanden stelt de EU een verbeterd Algemeen Preferentieel Stelsel Plus op. Landen wordt toegang tot de markt geboden die zo ruim mogelijk is zonder de exportkansen van armere ontwikkelingslanden teniet te doen. De EU biedt hulp bij het voldoen aan kwaliteitsnormen en regels van oorsprong. Voorwaarde voor markttoegang blijft de naleving van internationale verdragen over goed bestuur, mensenrechten en arbeidsrechten.

- 10 REGIONALE HANDEL** De EU steekt meer energie in het stimuleren van regionale handel, arbeidsmigratie en samenwerking binnen regio's buiten Europa, zoals het ECOWAS-gebied. De EU ondersteunt plannen van de Afrikaanse Unie voor een continentaal vrijhandelsgebied.
- 11 DEMOCRATISERING WTO** De EU zet zich in voor democratisering en transparantie van de WTO, het Internationaal Monetair Fonds (IMF) en de Wereldbank: ontwikkelingslanden krijgen meer stemrecht en meer middelen om volwaardig deel te kunnen nemen aan de onderhandelingen.
- 12 HANDELSVERDRAGEN EN AUTEURSRECHT** De EU houdt het auteursrecht buiten handelsverdragen. Zij maakt geen afspraken over de bescherming van octrooien of handelsmerken die de toegang van ontwikkelingslanden tot generieke medicijnen belemmert. Het recht van boeren in ontwikkelingslanden om zaad op te slaan en te hergebruiken mag niet worden beperkt vanwege intellectueel eigendom. De EU komt op voor WIPO, de VN-organisatie voor intellectueel eigendom waar vrijwel alle landen lid van zijn, als het geëigende forum voor het reguleren van eigendomsrechten.
- 13 HANDEL EN BREXIT** In toekomstige handelsrelaties tussen de Britse en de EU economie mogen er geen concessies gedaan worden die ertoe leiden dat standaarden op het vlak van milieu, consumentenbescherming, werknemersrechten en de aanpak van belastingontwijking worden verlaagd.
- 14 MAATSCHAPPELIJK VERANTWOORD ONDERNEMEN** De EU maakt van maatschappelijk verantwoord ondernemen de norm en legt bedrijven bindende eisen op met heldere consequenties voor verzuim. Dit komt in navolging van bestaande wetgeving over conflict-mineralen en een oproep van het Europees Parlement om met wetgeving te komen in de kledingindustrie. Dat vereist:
- A een wet verplichte zorgvuldigheid, die bedrijven verplicht tot naleving van internationale standaarden (zoals de OESO-richtlijnen voor multinationale ondernemingen en de Leidende Principes van de VN) , ook met betrekking tot hun toeleveranciers binnen en buiten de EU;
  - B een rapportageplicht voor grote bedrijven over milieu, sociaal beleid, werknemersrechten, kinder- en mensenrechten, diversiteitsbeleid en corruptie(preventie) die consumenten recht geeft op informatie;
  - C (keten)aansprakelijkheid van Europese bedrijven voor ernstige milieumisdrijven en schendingen van mensenrechten en fundamentele arbeidsrechten, ook wanneer deze verderop in de toeleveringsketen plaatsvinden, zodat slachtoffers van bijvoorbeeld oliekkages of branden in textiel fabrieken binnen de EU kunnen procederen tegen deze bedrijven;
  - D een verplichting voor alle (lokale en nationale) overheden en EU-instituties om duurzaam in te kopen en aan te besteden, van catering tot kantoorgebouwen;

- E het stimuleren van eerlijke en duurzame handel, bijvoorbeeld door bepaalde keurmerken te verlangen bij overheidsinkopen;
- F voorwaarden aan exportkredietverzekeringen en andere vormen van overheidssteun die EU-landen verlenen aan bedrijven;
- G ondersteuning van private en publieke initiatieven die duurzaamheidsstandaarden ontwikkelen voor internationale productieketens, zoals die van palmolie en textiel;
- H de EU ondersteunt actief de VN-werkgroep die toewerkt naar een bindend VN-instrument inzake transnationale bedrijven en andere ondernemingen met transnationale kenmerken met betrekking tot de mensenrechten.

15 LANDROOF Om landroof tegen te gaan, ijvert de EU voor een striktere internationale regulering van aankopen en concessies van land en voor de bescherming van traditionele land(gebruiks)rechten van lokale gemeenschappen. De EU ondersteunt het opzetten van kadasters om landrechten vast te leggen.

16 RICHTLIJNEN LANDGEBRUIK De EU steunt het opnemen van de VN-richtlijnen voor verantwoord landgebruik en de voorwaarde van vrije, voorafgaande en geïnformeerde toestemming in de OESO-richtlijnen en implementeert deze in haar eigen aankoop- en investeringsbeleid.

17 CERTIFICERING PLANTAGES De EU spant zich in voor onafhankelijke certificering van plantages van landbouwbedrijven die werkzaam zijn in gevoelige sectoren als palmolie, soja en suiker. Alleen volgens de hoogste standaarden gecertificeerde producten mogen naar de EU worden geïmporteerd.

E. WERKEN AAN EEN VEILIGE WERELD

1 BESLUITVORMING BUITENLAND In plaats van unanimiteit wordt meerderheidsbesluitvorming de regel in het buitenlands beleid van de EU. De controle door het Europees Parlement wordt versterkt. De Hoge Vertegenwoordiger voor Buitenlandse Zaken en Veiligheidsbeleid treedt af als deze het vertrouwen van het Europees Parlement verliest.

2 EDEO In lijn met de verdergaande Europeanisering van het buitenlandbeleid worden taken van ambassades en consulaten van de EU-landen overgeheveld naar de Europese Dienst voor Extern Optreden. De Europese Dienst voor Extern Optreden versterkt haar capaciteit voor crisispreventie en vredesopbouw en besteedt daarbij uitdrukkelijk aandacht aan de rol van vrouwen, minderheden, ontheemden en gastgemeenschappen. Zij verleent meer steun aan lokale organisaties die zich inzetten voor crisispreventie en vredesopbouw.

3 DEMOCRATISCHE CONTROLE BUITENLANDBELEID De controle van het Europees Parlement op het buitenlandbeleid van de EU wordt uitgebreid.

- 4 MULTILATERALE POLITIEK** De EU verlegt haar koers van een trans-Atlantische naar een multilaterale politiek, die recht doet aan de opkomst van nieuwe wereldmachten als China en India, en inzet op het aangaan van nieuwe en nauwe samenwerkingsverbanden in Azië, Afrika en Latijns-Amerika.
- 5 HERVORMING VN** De EU zet zich in voor een hervorming van de Verenigde Naties die de Veiligheidsraad besluitvaardiger en representatiever maakt, besluiten van de Algemene Vergadering meer gewicht toekent en de positie van de Secretaris-Generaal versterkt.
- 6 VEILIGHEIDSRaad** In de VN-veiligheidsraad komt één zetel voor de EU. Bij wijze van tussenstap voert de Hoge Vertegenwoordiger voor Buitenlandse Zaken en Veiligheidsbeleid het woord namens de EU wanneer haar lidstaten een gezamenlijk standpunt hebben.
- 7 DOODSTRAF** De EU blijft ijveren voor een wereldwijd moratorium op en afschaffing van de doodstraf. Zij spant zich in om een einde te maken aan foltering en lijfstraffen.
- 8 INTERNATIONAAL STRAFHOF** De EU blijft diplomatieke druk uitoefenen op andere landen, waaronder de Verenigde Staten, om het Statuut van het Internationaal Strafhof te ondertekenen en te ratificeren, en om verdachten tegen wie een arrestatiebevel is uitgevaardigd uit te leveren aan het Hof.
- 9 RECHT OP BESCHERMING** De EU streeft ernaar het recht op bescherming in het volkenrecht te integreren: door een algemeen aanvaard juridisch kader te ontwikkelen waarbij de veiligheid van mensen gaat boven de soevereiniteit van staten, wanneer deze niet bereid of in staat zijn hun inwoners te beschermen. Zij vergroot haar eigen inzet voor de bescherming van burgers, minderheden en ontheemden in conflictgebieden.
- 10 MILITAIRE MISSIES** Militaire missies van de EU vergen de instemming van de nationale parlementen van de deelnemende landen én van het Europees Parlement.
- 11 MILITAIRE INTERVENTIES** De internationale gemeenschap deelt de verantwoordelijkheid om mensen te beschermen en genocide en ernstige mensenrechtenschendingen te voorkomen. De EU onderneemt of ondersteunt alleen militaire interventies in het geval van dreigende genocide, misdaden tegen de menselijkheid en etnische zuiveringen, als alle niet-militaire opties zijn overwogen en onvoldoende effectief zijn gebleken. De EU maakt zich sterk voor conflictpreventie. Een militaire interventie is volkenrechtelijk gelegitimeerd en gaat altijd hand in hand met diplomatie, humanitaire hulp en wederopbouw die bij draagt aan een stabiele, veilige situatie voor de burgers ter plekke, ook op de lange termijn. Ook is er voorafgaand aan de missie sprake van een beëindigingsstrategie (zowel bij het slagen als het niet-slagen van de missie) om mission creep te voorkomen en te voorkomen dat de missie wordt voortgezet terwijl blijkt dat ze de problemen juist verergert. Milieuschade ten gevolge van de operaties wordt opgeruimd en de EU zet zich ruimhartig in voor de wederopbouw van het gebied in kwestie.

- 12 INZET IN FRAGIELE STATEN** De inzet van de EU in fragiele staten is gebaseerd op een conflict-sensitieve analyse. In het beschermen van vrede en veiligheid moet lokale zeggenschap en inclusiviteit van alle bevolkingsgroepen in een land of regio vooropstaan.
- 13 SPECIALISATIE LEGERS** Door verreгаande samenwerking en specialisatie worden de efficiency en inzetbaarheid van de legers van de EU-landen vergroot. De specialisatie van legers van EU-lidstaten is mogelijk door intensieve en meer geïntegreerde regionale samenwerking. Dit zal leiden tot verdere kostenbesparingen en innovatie. De NAVO mag geen belemmering vormen voor Europese militaire integratie. Lidstaten blijven vrij om te bepalen hoe hoog hun bijdrage aan de NAVO is. Het Europees Parlement moet democratische controle over de Europese samenwerken op defensiegebied.
- 14 EUROPEES DEFENSIEFONDS** Het voorgenomen Europees Defensiefonds waaruit ingaande 2020 elk jaar een half miljard euro aan ontwikkeling en verwerving van nieuwe wapensystemen wordt gefinancierd wordt afgeblazen en aangewend voor de ontwikkeling van niet-militaire middelen tot conflicthantering.
- 15 DIGITALE OORLOGSVOERING** Europese samenwerking voor cybersecurity wordt fors uitgebreid en richt zich vooral op bescherming van de eigen infrastructuur en democratische rechtsorde. De EU zet zich in voor de ontwikkeling van internationale afspraken en regels voor digitale oorlogsvoering.
- 16 WAPENHANDEL** De EU-landen schroeven hun wapenproductie en wapenhandel fors terug. Het toezicht op de naleving van de EU-wapenexportcode wordt sterk verbeterd. EU-landen leveren geen wapens aan landen die de mensenrechten schenden, of waar een risico bestaat op gewelddadige (interne) conflicten en onderdrukking, ongeacht of de wapens hiervoor worden ingezet. Misbruik van wapenleveranties wordt bestraft met een automatisch Europees wapenembargo van drie jaar. De aangescherpte verordening over de export van goederen die zowel een civiele als een militaire toepassing kunnen hebben wordt strikt nageleefd, waarbij exportcontroles vóóraf een belangrijke graadmeter zijn.
- 17 VN-WAPENHANDELSVERDRAG** De EU ijvert ervoor dat meer landen het VN-wapenhandelsverdrag ratificeren.
- 18 WAPENEMBARGO'S** De door het Europees Parlement met ruime meerderheid aangenomen resolutie waarin wordt opgeroepen tot een wapenembargo tegen Saoedi-Arabië wordt nageleefd door lidstaten. De EU zet zich ook in voor het instellen en handhaven van VN-wapenembargo's tegen andere regimes die mensenrechten schenden, oorlog voeren of een gevaar vormen voor de vrede en voor hun eigen inwoners.
- 19 DRONES** De EU spreekt strikte regels af over de ontwikkeling en inzet van bewapende drones. Deze mogen in geen geval worden gebruikt voor executies. De EU verbiedt de

export van bewapenbare drones. Ze verbiedt de ontwikkeling en inzet van autonome bewapende robots, waaronder drones, en ijvert voor een wereldwijd verbod.

- 20 KERNWAPENVRIJE ZONE** De EU zet stappen om een kernwapenvrije zone te worden, bevordert kernwapenvrije regio's en start een politiek en diplomatiek offensief voor afschaffing van alle kernwapens.
- 21 ABC-WAPENS** De EU sluit bedrijven die betrokken zijn bij de productie of het onderhoud van nucleaire, biologische en chemische wapens uit van aanbestedingen.
- 22 WAPENS IN ONTWIKKELINGSLANDEN** De EU breidt haar programma's voor het tegengaan van verspreiding van kleine en lichte wapens in ontwikkelingslanden fors uit en stimuleert andere landen om hetzelfde te doen.
- 23 SOLDATEN** De EU investeert in regionale en nationale programma's om soldaten te ontwapenen, te demobiliseren en te laten (her)integreren, waarbij aandacht is voor hun psychosociale en medische zorg. De EU geeft meer steun aan projecten voor de opvang, het onderwijs en de psychosociale zorg voor kinderen in conflictgebieden en in het bijzonder kindsoldaten.
- 24 LANDMIJNEN** De EU bevordert de ondertekening en ratificatie van de verdragen tegen landmijnen en clusterbommen, ook door de lidstaten die nog niet zijn aangesloten bij het laatstgenoemde verdrag. Zij ijvert voor een wereldwijd verbod op munitie met verarmd uranium.
- 25 WERELDWIJDE CONFLICTEN** De EU levert grotere inspanningen voor de vreedzame oplossing van conflicten, met name door in te zetten op een duurzaam, transformerend en inclusief vredesproces waar vrouwen een grote rol in spelen.

F. DE ZONE VAN VREDE EN VEILIGHEID UITBREIDEN

- 1 BREXIT** Europeanen in het Verenigd Koninkrijk en Britten die wonen in lidstaten van de EU moeten hun rechten behouden. Vrije toegang van het Verenigd Koninkrijk tot de Europese markt is niet mogelijk zonder vrij verkeer van personen en werknemers. Het uittreden van Verenigd Koninkrijk mag niet leiden tot een harde grens tussen Noord-Ierland en de Republiek Ierland. Als het Verenigd Koninkrijk in de toekomst opnieuw lid wil worden van de EU moet dit mogelijk zijn.
- 2 TOETREDING** De landen van de Westelijke Balkan mogen alleen toetreden als ze voldoen aan alle voorwaarden op het gebied van mensenrechten, democratie en rechtsstaat. Ook moet worden uitgesloten dat landen als China en Rusland middels nieuw toetredende landen in de EU ongewenste invloed uitoefenen. De EU helpt landen desgewenst om aan de voorwaarden te voldoen.

- 3 TURKIJE** Turkije voldoet steeds minder aan de voorwaarden die aan toetreding worden gesteld: de mensenrechten, persvrijheid en de vrijheid van meningsuiting staan in Turkije onder druk. De onderhandelingen over toetreding worden stopgezet. De EU spant zich in om de impasse tussen Turkije en Cyprus te doorbreken. Zij ijvert voor een nieuw (VN-)initiatief voor beëindiging van de deling van Cyprus.
- 4 ARBITRAGE** De EU stelt een bindend arbitragemechanisme in voor (grens)conflicten tussen lidstaten en kandidaat-lidstaten en tussen (kandidaat-)lidstaten onderling.
- 5 NABUURSCHAPSBELEID** In het kader van haar Nabuurschapsbeleid:
- A bevordert de EU hulp-, investerings- en handelsrelaties die eerlijk en duurzaam zijn, onder voorwaarde van verbetering van mensenrechten en democratie;
  - B ondersteunt de EU het democratiseringsproces;
  - C spreekt de EU stappenplannen af voor visumvrij reizen;
  - D geeft zij niet alleen steun aan regeringen, maar ook aan maatschappelijke organisaties en oppositiepartijen, waarbij de rol van vrouwen in het bijzonder de aandacht heeft.
- 6 ANTILLEN** De EU blijft Aruba, Curaçao, Sint-Maarten en de BES-eilanden de ruimte bieden om zelf te kiezen of zij buiten het grondgebied van de EU blijven of er als 'ultraperifeer gebied' deel van gaan uitmaken. Welke keuze zij ook maken, de eilandbewoners hebben recht op een gezonde leefomgeving. De EU en Nederland bieden steun bij stapsgewijze invoering én handhaving van Europese milieuwetten. Daarbij heeft het aanpakken van de vervuilende uitstoot van olieraffinaderijen voorrang. Tevens krijgen de eilanden steun bij de ontwikkeling van duurzame energie.
- 7 ISRAËL-PALESTINA** De EU erkent Palestina als staat. De EU vergroot de inspanningen voor een rechtvaardige oplossing van het Israëlisch-Palestijnse conflict, conform het internationaal recht. Zij dringt er bij Israël op aan de bezetting van Palestijns gebied te beëindigen door onder andere de muur op Palestijns gebied af te breken, de blokkade van Gaza op te heffen, de nederzettingen te ontmantelen en zich terug te trekken uit de in 1967 bezette gebieden, inclusief Oost-Jeruzalem. De EU praat met alle partijen en stelt schendingen van mensenrechten, zowel van Israëlische als van Palestijnse zijde, aan de kaak. Het associatieverdrag tussen de EU en Israël wordt opgeschort, zolang Israël doorgaat met ernstige schendingen van het internationaal recht die vrede blokkeren. De EU stopt alle samenwerking met de Israëlische wapenindustrie. De EU neemt strenge maatregelen om te voorkomen dat bedrijven kunnen profiteren van het nederzettingsbeleid.
- 8 OEKRAÏNE** Oekraïne krijgt steun van de EU bij de dialoog met Rusland en de opstandelingen in Oost-Oekraïne, democratisering, verbetering van de mensenrechten, dierenwelzijn, corruptiebestrijding, handel, energiebesparing, gasvoorziening en de ontwikkeling van schone energiebronnen. De EU-sancties tegen Rusland blijven van kracht totdat Moskou de territoriale integriteit van Oekraïne respecteert.

COLOFON

TEKST

Dit concept-programma is geschreven door de Europees programmacommissie, bestaande uit Bram van Ojik (voorzitter), Jonna Gjaltema, Jasper Groen, Vincent Hurkens, Evelien van Roenburg, Luc Stultiens, Mieke van der Vegt en Simon Otjes (penvoerder/secretaris). en geamendeerd en aangenomen op het GroenLinks congres op 16 februari in Zwolle.

Speciale dank gaat uit naar Richard Wouters, Robin van Westen, Roy Seignette, en alle andere deskundigen en geïnteresseerden van binnen en buiten GroenLinks die een bijdrage hebben geleverd aan dit programma.

ONTWERP

Studio Luidspreker

UITGAVE

Partijbestuur GroenLinks

Postbus 8008

3503 RA Utrecht

tel. 030-2399900

—

info@groenlinks.nl

www.groenlinks.nl